

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра політичних наук

На правах рукопису

Старчевський Георгій Давидович

Протидія сепаратизму: досвід держав Європи та України

Магістерська робота
на здобуття кваліфікації магістра у галузі
05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 052 «Політологія»

Науковий керівник:
кандидат історичних наук,
доцент кафедри політичних наук
Івчик Н. С.

Рецензент:
доцент кафедри
національної безпеки
та політології
Національного університету
«Острозька Академія»
кандидат історичних наук, доцент
Санжаревський О. І.

АНОТАЦІЯ

Старчевський Г. Д. Протидія сепаратизму: досвід держав Європи та України. Наукова робота на здобуття кваліфікації магістра зі спеціальності 052 Політологія. Кафедра політичних наук, Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне, 2021.

У роботі здійснено комплексне дослідження питання протидії сепаратизму та досвід держав Європи (Велика Британія та Іспанія) щодо протидії сепаратизму. Розглянуто передумови виникнення сепаратизму та його прояви. Проаналізовано досвід держав та методи їх боротьби з сепаратизмом. Розглянуті та проаналізовано державну політику (на прикладі Великої Британії, Іспанії та України) щодо протидії сепаратизму. Розкрито концептуальні підходи до розуміння сутності понять «сепаратизм», «державна політика».

Ключові слова: сепаратизм, державна політика, державна влада, територіальна цілісність.

ABSTRACTS

Starchevsky G. D. Counteracting separatism: the experience of Europe and Ukraine. Scientific work to obtain a master's degree in specialty 052 Political Science. Department of Political Science, Rivne State University for the Humanities. Rivne, 2021.

The paper presents a comprehensive study of combating separatism and the experience of European countries (the UK and Spain) in combating separatism. The preconditions for the emergence of separatism and its manifestations are considered. The experience of states and methods of their struggle against separatism are analyzed. The state policy (on the example of Great Britain, Spain, and Ukraine) on counteraction to separatism is considered and analyzed. Conceptual approaches to understanding the essence of “separatism”, “public policy” are revealed.

Key words: separatism, state policy, state power, territorial integrity.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ПРОТИДІЇ СЕПАРАТИЗМУ. СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕМИ.....	9
1.1. Теоретичні засади аналізу державної політики щодо протидії сепаратизму.....	9
1.2. Стан наукового дослідження теми.....	25
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ СЕПАРАТИЗМУ В ДЕРЖАВАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ.....	29
2.1. Боротьба Великої Британії за забезпечення її територіальної цілісності.....	29
2.2. Боротьба з сепаратизмом в Іспанії.....	48
РОЗДІЛ 3 ПРОТИДІЯ СЕПАРАТИЗМУ В УКРАЇНІ.....	58
3.1. Передумови сепаратизму в Україні.....	59
3.2. Боротьба України за збереження її територіальної цілісності.....	72
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86

ВСТУП

Актуальність теми. Взаємовідносини між державою та режимом, з одного боку, та людьми – громадянами, емігрантами та іноземцями – з іншого боку, є одними з актуальних тем, які вивчаються останніми десятиліттями. Існуючі дослідження у сфері соціології, політології, антропології та права окреслює та аналізує приклади конфронтацій між цими сторонами у всьому світі. При обговоренні прикладів масових протестів чи колективного насильства, актуальними є питання, чому, коли або що сприяло протистоянню між державою та народом, а також причини ескалації конфлікту. Ці питання активно розробляються в західній науковій площині з ХХ ст.: Т. Гурр в 1960-х роках розробив причинну модель громадянських міжусобиць [50], М. Діані склала карту різних типів протестних рухів, зосередившись на неформальній взаємодії між протестувальниками та правлінням [44], Е. Конте-Морган запропонував різні підходи до аналізу політичного насильства, яке призводить до сепаратизму [40] тощо.

Кожна група людей має більше двох варіантів (протест/насильство), коли вона змушена реагувати на політику режиму, або коли вона прагне досягти своїх цілей шляхом самоініціативи. Методологічна проблема полягає в тому, що якщо вчений бажає знайти попередні дослідження, що стосуються інших варіантів, йому слід виходити за межі політологічної дисципліни, яка послідовно шукає моделі поведінки суспільних протестних рухів або певних груп людей, які звертаються до насильства для реалізації політичних інтересів. Натомість, необхідно імпортувати інші теоретичні інструменти, особливо з різних дисциплін.

Питання сепаратизму, методів та шляхів його протидії були актуальними для різних країн у різні часи, і залишаються важливими для національної безпеки держав і нині. Вплив сепаратизму відчувають на собі практично всі великі сучасні держави, в кожній з яких дезінтеграційні процеси, часто маючи латентний характер, несуть в собі певний потенціал для

майбутніх конфліктів. Україна також неодноразово стикалася з ідеологією, що закликає і веде до відокремлення частини території від держави. Зважаючи на теперішню ситуацію на Сході України, питання протидії сепаратизму є одним із нагальних для забезпечення миру в Україні.

Жодна країна не виключає можливість застосування військової сили як крайнього заходу для забезпечення своєї територіальної цілісності за умови дотримання принципів Конституції і національного законодавства. У той же час слід розуміти, що військово-силовий підхід до вирішення проблем, пов'язаних з сепаратизмом, з одного боку, може в стислі терміни зняти гостроту проблеми на деякий час, знизити ймовірність проявів сепаратизму, а з іншого боку, закладає основи майбутніх конфліктів і проблем. Саме тому існує необхідність застосування інших способів протидії сепаратизму, які були б надійними і не провокували б подальших конфліктів.

Разом з тим, досвід деяких держав Європи, зокрема Великої Британії та Іспанії, є прикладом щодо протидії сепаратизму на державному рівні, що може бути корисним для України. Зважаючи на це, вивчення особливостей протидії сепаратизму в державах Європи, вивчення їх досвіду та порівняння з досвідом України є необхідним та актуальним.

Об'єктом дослідження є державна політика в боротьбі з сепаратизмом.

Предмет дослідження – протидія сепаратизму на прикладі державної політики Великої Британії, Іспанії та України.

Мета роботи полягає в аналізі досвіду Великої Британії, Іспанії та України щодо протидії сепаратизму. Відповідно до мети кваліфікаційної роботи, **завдання**, які намагаємося в ній розв'язати, такі:

- проаналізувати теоретичні засади дослідження сутності сепаратизму та державної політики щодо його протидії;
- дослідити шляхи протидії сепаратизму в державах Західної Європи (на прикладі Великої Британії та Іспанії);
- проаналізувати передумови сепаратизму в Україні;

- проаналізувати державну політику України у боротьбі за збереження її територіальної цілісності.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сукупність принципів системності, історизму, науковості та об'єктивності.

У роботі використано низку наукових методів. У рамках структурно-функціонального аналізу визначено теоретичні засади аналізу державної політики щодо протидії сепаратизму та стан наукового дослідження теми.

Історико-політологічний та ретроспективний методи сприяли аналізу сепаратизму держав Західної Європи та України, що дозволило простежити передумови сепаратистських настроїв, охарактеризувати основні стадії їх розвитку та державної політики щодо протидії сепаратизму на різних етапах.

Системний метод надав можливість розглянути розвиток сепаратизму як комплексу елементів, що утворюють цілісний процес. Водночас він дозволяє з'ясувати особливості застосування інформаційної війни як складової маніпулювання громадською думкою.

Використання порівняльного методу зосереджує увагу на виявленні загальних і особливих рис сепаратизму держав Західної Європи та України та методів боротьби з ним.

Окрім того в роботі застосовано загальнонаукові методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції.

Наукова новизна одержаних результатів. У межах проведеного дослідження одержані результати, яким притаманна наукова новизна:

- прослідковано еволюцію сепаратизму в державах Західної Європи та в Україні;
- здійснено аналіз державної політики щодо протидії сепаратизму у країнах Західної Європи та України;
- проаналізовано методи та шляхи боротьби України за збереження її територіальної цілісності.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що представлене дослідження презентує важливість ефективної державної

політики щодо протидії сепаратизму, а тому його результати можуть бути використані для подальшого розвитку та удосконалення державної політики щодо сепаратистських настроїв в Україні.

Положення і висновки проведеного дослідження дозволяють сформулювати цілісне комплексне уявлення щодо історії, сучасного стану та перспектив розвитку державної політики щодо сепаратизму в Україні. Результати дослідження можуть бути використані у навчальному процесі при викладанні курсів з політології, політичних комунікацій та прикладної політології у вищих навчальних закладах, а також у науково-дослідній роботі при подальшому дослідженні зазначеної теми та суміжних до неї тем.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ПРОТИДІЇ СЕПАРАТИЗМУ. СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕМИ

1.1. Теоретичні засади аналізу державної політики щодо протидії сепаратизму

Політика традиційно визначається як мистецтво державного управління. Вона зачіпає інтереси соціальних груп, класів, національностей і завжди визначається економічним станом суспільства [2].

У «Політичному енциклопедичному словнику» зазначено, що політика – це організаційна, регулятивна та контрольна сфера суспільства, в межах якої здійснюється соціальна діяльність, спрямована насамперед на досягнення, підтримання та реалізацію повноважень окремих осіб та соціальних груп для задоволення власних потреб [26, с. 258].

Як відзначає В. Андріяш, концепція політики сьогодні втрачає свою первісну сутність через те, що основна діяльність держави спрямована не на перерозподіл влади (хоча вона все ще є основою), а сама політика трактується як задоволення потреб громадян, як стратегія прийняття та практичного виконання обов'язкових для суспільства рішень з конкретного питання. Оскільки центральним актором політичного життя все ще є держава, метою політики є визначення суті проблеми, вирішення якої потребує втручання органів державної влади, і це вже державна політика, оскільки вона пов'язана з здійсненням державної влади. «Державна політика є важливим компонентом життєдіяльності суспільства, маючи велику кількість вимірів і характеристик, вона формує відповідну систему та механізми соціально орієнтованого державного управління, тому що спрямована на поліпшенні якості життя громадян та гарантування соціальної стабільності» [2].

Державна політика – це інституціоналізований план щодо вирішення актуальних та реальних проблем, який керується законом та реалізується

програмами як напрямок дій, створений та/або прийнятий, як правило, урядом у відповідь на соціальні проблеми [57]. Окрім цього широкого визначення, державна політика розбивається на різні концепти.

Популярним способом розуміння та залучення до державної політики є низка етапів, відомих як «політичний цикл». Характеристика окремих етапів може бути різною, але базовою послідовністю є: встановлення порядку денного – формулювання – легітимація – реалізація – оцінка [54].

Посадові особи, які вважаються політиками, несуть відповідальність за відображення інтересів різних зацікавлених сторін. Розробка державної політики передбачає усвідомлені та навмисні зусилля щодо визначення цілей політики та їх інструментального визначення. Вчені та інші експерти з політичних досліджень розробили ряд інструментів та підходів, які допоможуть у вирішенні цього завдання.

Однією лінією розмежування у концепціях державної політики є така: між тими, хто бачить її насамперед з точки зору ідей (принципів і планів дій), і тими, хто розглядає її як сукупність емпіричних явищ (те, що робиться, та їх результати). Перша з цих концепцій підходить, коли питання, яке викликає занепокоєння, є відносно простим і однозначним, і очікується, що засоби введення в дію будуть дуже точними. Але там, де це питання складне та/або оспорюване – коли наміри плутаються та/або приховуються – неможливо чітко і однозначно визначити ідеї політики. У цьому випадку може бути корисним визначити політику з точки зору того, що насправді відбувається [48, с. 50].

Девід Істон у 1950-х роках проілюстрував необхідність, яку він знайшов, щоб розширити його концептуалізацію державної політики за межі заявлених ідей: «Якщо формальна політика освітньої системи забороняє дискримінацію негрів, але місцеві шкільні ради чи адміністратори таким чином зонують відвідування школи, що негри є відокремленими в кількох школах, то і неупереджений закон, і дискримінаційна практика повинні розглядатися як

частина політики». Д. Істон охарактеризував державну політику як «мережу рішень і дій, що розподіляє цінності». [48, с. 130].

Інші визначення державної політики з точки зору широкого спектру емпіричних явищ включають визначення Пола Керні: «сума загальних дій уряду від намірів до кінцевих результатів» [38, с. 5].

Прикладом осмислення державної політики як ідей є визначення Річарда Тітмуса: «принципи, які керують діями, спрямованими на досягнення певних цілей» [72, с. 66]. Точка зору Р. Тітмуса була особливо важливою з етики суспільного договору.

Зовсім недавно Антоніо Лассанс визначив державну політику як «інституціоналізовану пропозицію вирішити центральну проблему, керуючись законом» [57, с. 7].

Однією з найбільш відомих і суперечливих концепцій державної політики є концепція Томаса Р. Дая, згідно з якою «державна політика – це все, що уряд вирішить робити чи не робити» [47, с. 2]. Хоча ця концепція широко використовується, вона також критикується як «порожня» [57, с. 23]. Сам Р. Дай зізнався, що його концепція «перешкоджає детальним науковим обговоренням визначення державної політики – ми просто кажемо, що державна політика – це все, що уряд вирішить робити чи не робити» [47, с. 10].

З точки зору інституціоналізму, основу державної політики складають національні Конституційні закони та нормативні акти. Інші основні аспекти включають як судові тлумачення, так і нормативні акти, які, як правило, дозволені законодавством. Державна політика вважається сильною, коли вона ефективно вирішує проблеми, обслуговує та підтримує державні інституції та політику та заохочує активне громадянство [39].

У своїй книзі «Розширене введення в державну політику» Б. Гай Пітерс визначає державну політику як «сукупність заходів, які уряди здійснюють з метою зміни своєї економіки та суспільства», фактично кажучи, що державна політика – це законодавство, прийняте з метою приносити користь чи впливати на виборців якимось чином [60, с. 3].

Б. Денте у своїй книзі «Розуміння політичних рішень» пояснює державну політику як «сукупність дій, які впливають на вирішення проблеми політики, тобто незадоволення певною потребою, попитом чи можливістю публічного втручання, що вимірюється здатністю створювати суспільну цінність» [43, с. 15].

Інші вчені визначають державну політику як систему «заходів, законів та пріоритетів фінансування щодо певної теми, оприлюднених урядовим органом або його представниками» [41]. Державна політика зазвичай втілюється у «Конституціях, законодавчих актах та судових рішеннях» [62].

Українські вчені зазначають, що державна політика – це «сукупність ціннісних цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, порядок реалізації державно-політичних рішень (поставлених державною владою цілей) і системи державного управління розвитком країни» [13, с. 8]; «відносно стабільна, організована й цілеспрямована діяльність/бездіяльність державних інституцій, здійснювана безпосередньо чи опосередковано щодо певної проблеми або сукупності проблем, яка впливає на життя суспільства» [13, с. 6].

О. Валевський, один із перших дослідників державної політики в Україні, визначає це поняття так: «державна політика – це такі дії органів державної влади з вирішення проблем, які найоптимальніше сприяють реалізації інтересів суспільства». Дослідник під державною політикою розуміє «діяльність, націлену на вирішення проблем суспільного розвитку» [5, с. 21].

На наш погляд, державну політику все-таки варто визначати як систему дій або бездіяльність, адже ігнорування певного питання, проблеми, також засвідчує певну позицію влади.

Загалом, аналіз визначень державної політики у науковій літературі свідчить про наявність широкого кола трактувань цього поняття та можливості його розуміння, але кожна точка зору ґрунтується на відповідному критерії або наголошує на певному концептуальному аспекті. Все це дає можливість

констатувати, що питання концепції та змісту державної політики постійно перебувають у центрі уваги дослідників – як українських, так і зарубіжних.

Державна політика зосереджена на рішеннях, які створюють результати політичної системи, такі як транспортна політика, управління державною службою охорони здоров'я, адміністрування системного навчання та організація оборонних сил тощо. Значна частина державної політики стосується оцінки прийняття рішень урядами та державними бюрократіями [54, с. 20].

Процес створення державної політики можна охарактеризувати як динамічну, складну та інтерактивну систему, за допомогою якої суспільні проблеми визначаються та вирішуються шляхом створення нової державної політики або реформування існуючої політики [54, с. 67]. Так, громадські проблеми можуть виникати безкінечно і вимагати різних політичних відповідей (таких як положення, субсидії, імпорتنі квоти та закони) на місцевому, національному або міжнародному рівні. Громадські проблеми, які впливають на формування державної політики, можуть мати економічний, соціальний або політичний характер [66, с. 6].

Формування державної політики – це «цикл політики», який забирає багато часу. Цикл політики, викладений у «Розумінні державної політики: теорії та проблеми» [38, с. 6] виглядає так:

1. Встановлення порядку денного. Встановлення порядку денного визначає проблеми, які потребують уваги уряду та вирішення, яке питання заслуговує найбільшій увазі, що визначає характер проблеми.

2. Соціальне конструювання проблем. Більшість суспільних проблем виникає через відображення суспільних та ідеологічних цінностей. У міру того, як суспільства та спільноти еволюціонують з плином часу, природа, у якій норми, звичаї та мораль виявляються прийнятними, неприйнятними, бажаними чи небажаними, також змінюється. Таким чином, пошук проблем для вирішення стає важким для розрізнення в урядових органах «зверху вниз».

3. Потік політики. Потік політики – це концепція, розроблена Джоном Кінгдоном як модель, запропонована для того, щоб показати, що переконливі проблеми повинні поєднуватися з двома іншими факторами (перший, відповідний політичний клімат та, другий, сприятливе та можливе вирішення проблеми), які протікають разом для переходу до політики порядку денного. Це посилює вікно політики, ще одну концепцію, що демонструє критичний момент у часі та ситуації, що може бути причиною нової державної політики [55].

4. Потік проблем. Оскільки визначення суспільних проблем не є очевидним, їх найчастіше заперечують і не вживають заходів. Проблемний потік являє собою політичний процес, який дозволяє досягти компромісу щодо того, наскільки гідні проблеми для створення державної політики та рішень [38]. Це представлено у 5 дискретних чинниках:

- показники: наукові вимірювання, якісні, статистичні дані з використанням емпіричних доказів використовуються для доведення актуальності окремих явищ;
- тлумачення: політики вирішують, чи є проблема проблемою, гідною дії;
- ідеологія: елементи домінуючих цінностей, звичаї, переконання мають вирішальне значення для вирішення проблем, необхідних уваги;
- приклади: висвітлення засобів масової інформації підтримує, привертаючи увагу до проблем, таким чином спонукаючи політиків реагувати та вносити зміни [38, с. 7].

Тому модель Джона Кінгдона [55] передбачає, що вікно політики з'являється через виникнення та зв'язок проблем та політики, підкреслюючи рідкісну можливість стимулювати та ініціювати нову державну політику.

5. «Цикл уваги до проблеми» – це концепція, розроблена Ентоні Даунсом (1972), де проблеми проходять через 5 окремих етапів. Це підкреслює те, що порядок денний політики не обов'язково призводить до зміни державної політики, оскільки суспільні інтереси розсіюються, більшість проблем врешті-

решт вирішуються самі або ігноруються політиками. Її ключові етапи включають:

- стадія перед проблемою: проблема не визнається громадськістю, засобами масової інформації чи політиками;

- тривожне відкриття та ейфоричний ентузіазм: щось ідентифікується як проблема, підтримується усвідомлення медіа щодо серйозності проблеми, необхідності її вирішення;

- реалізація витрат, які будуть передувати рішенням: дослідження за допомогою аналізу витрат та вигод, ознайомлення з фінансовими, екологічними, структурними обмеженнями для розгляду рішень та причин їх наслідків;

- зниження суспільного інтересу до проблеми: громадяни сприймають проблему, і вона стає «нормалізованою». Нові питання привертають увагу громадськості. Обмежений проміжок уваги заохочує політиків відкладати розробку державної політики, щоб побачити, які суспільні проблеми вимагають необхідного та доцільного вирішення;

- проблема вислизає або відступає від порядку денного державної політики: проблема фактично зникає, хоча у неї є можливість знову з'явитися за інших невідкладних обставин [49, с. 55].

6. Формулювання державної політики. Це визначення цілей політики разом з визначенням вартості та ефекту рішень, які можна запропонувати з інструментів політики.

7. Узаконення. Легітимація – це процес схвалення/ підтримки інструментів державної політики, що включає затвердження виконавчої влади, законодавчого затвердження та пошук згоди шляхом консультацій або референдумів.

8. Реалізація. Реалізація державної політики – це створення чи найм організації, яка візьме на себе відповідальність за державну політику (організація повинна ресурси/юридичні повноваження для цього, на додаток

до того, що політика проводиться відповідно до плану). Прикладом цього може бути створення відділу освіти.

9. Розрив у реалізації. Як зауважив Пол Керні, розрив у реалізації – це етап, який державна політика повинна пройти, перш ніж буде прийняте авторитетне рішення [38, с. 8].

10. Реалізація зверху-вниз і знизу-вгору. «Зверху-вниз» і «знизу-догори» описують процес впровадження політики. Реалізація зверху-вниз означає проведення політики у верхній частині, тобто від центрального уряду або законодавчого органу. Підхід знизу-вгору передбачає, що впровадження має розпочатися з цільової групи, оскільки вона розглядається як фактичний втілювач політики [73].

11. Оцінка. Це процес оцінки того, наскільки державна політика була успішною, або чи це була правильна державна політика для початку/ чи вона була реалізована правильно, і якщо так, то чи пройшла вона належним чином.

12. Підтримка політики. Технічне обслуговування – це коли політики вирішують або припинити, або продовжити державну політику. Державна політика, як правило, продовжується як є, змінюється або припиняється.

13. Композиція. Цей цикл, якщо його не припинити, повернеться до етапу формування порядку денного, і цикл почнеться знову. Однак політичний цикл проілюстрований у хронологічній та циклічній структурі, яка може вводити в оману, оскільки насправді створення державної політики включатиме етапи, що перекриваються між численною взаємодією політичних пропозицій, коригуваннями, прийняттям рішень між багатьма державними установами та відповідними авторитетними суб'єктами. Подібним чином, хоча її евристична модель проста і зрозуміла, важливо зазначити, що цикл не повністю застосовується у всіх ситуаціях формування політики [74].

Варто відзначити, що кожна система знаходиться під впливом різних суспільних проблем та питань та має різні зацікавлені сторони; як такий, кожен вимагає різної державної політики. У формуванні державної політики численні особи, корпорації, неприбуткові організації та групи інтересів

конкурують і співпрацюють, щоб вплинути на політиків певним чином. Велика кількість суб'єктів процесу державної політики, таких як політики, державні службовці, лобісти, експерти в галузі, представники промисловості чи сектору, використовують різноманітні тактики та інструменти для досягнення своїх цілей, включаючи відстоювання своїх позицій публічно, намагаючись навчати прихильників та опонентів, а також мобілізацію союзників з певного питання. Загалом, багато акторів можуть бути важливими у процесі державної політики, але державні чиновники в кінцевому підсумку обирають державну політику у відповідь на суспільну проблему чи потребу. При цьому очікується, що урядовці дотримуватимуться етики державного сектору та враховуватимуть потреби всіх зацікавлених сторін проекту [47, с. 77].

Варто зазначити, що на висунуту державну політику може впливати також політична позиція партії, що перебуває при владі. Після фінансової кризи 2008/2009 рр. Консервативна партія Девіда Кемерона прагнула впровадити політику жорсткої економії у 2010 р., щоб посилити економіку та зменшити державний борг Великобританії. У той час як консерватори розглядали скорочення державного боргу як абсолютний пріоритет, Лейбористська партія, оскільки ефекти консервативної економії стали очевидними, розкритикувала цю державну політику за її «непотрібний» тиск на робітничі класи та тих, хто залежить від добробуту. Це хороший приклад того, як різні політичні переконання можуть вплинути на те, що сприймається як найважливіше для виборців.

Оскільки суспільства змінилися за останні десятиліття, змінилася і система прийняття державної політики. Зараз прийняття державної політики все більше орієнтується на цілі, спрямоване на вимірні результати, орієнтоване на рішення, зосереджується на рішеннях, які повинні бути прийняті негайно [71, с. 90]. Крім того, масові комунікації та технологічні зміни, такі як широкий доступ до Інтернету, призвели до того, що система державної політики стала більш складною та взаємопов'язаною. Зміни створюють нові виклики для

нинішніх систем державної політики та змушують політичних лідерів еволюціонувати, щоб залишатися ефективними та дієвими.

Отже, державна політика – це складне явище, процес, який передбачає наявність певної проблеми/потреби та спрямованих на неї сукупності дій або бездіяльності уряду.

Говорячи про сепаратизм, найчастіше мають на увазі політичний підтекст, однак варто зазначити, що сепаратизм – це пропаганда культурного, етнічного, племінного, релігійного, расового, урядового чи гендерного відокремлення від більшої групи. Сепаратизм також умовно означає повну політичну відокремленість [45, с. 43].

Сам термін «сепаратизм» походить з латинського *separatus* – відокремлення і являє собою політику і практику відокремлення, відділення частини території (сецесії) держави з ціллю утворення незалежної держави, розпад країни, вхід до складу іншої країни (іредентизм) або набуття статусу дуже широкої автономії [30, с. 158]. У науці міжнародних відносин сепаратизм вважають теорією, політикою та практикою, спрямованою на відділення певної частини держави з метою створення нової самостійної національної держави або її автономізації. Головною ідеологією сепаратизму є націоналізм [14, с. 39].

Варто вказати, що групи, які просто прагнуть до більшої автономії, не є сепаратистськими як такі. Сепаратистські групи практикують форму політики ідентичності, або політичну діяльність та теоретизацію, засновану на спільному досвіді учасників групи. Такі групи вважають, що спроби інтеграції з домінуючими групами ставлять під загрозу їх ідентичність та здатність домагатися більшого самовизначення. Однак економічні та політичні фактори зазвичай мають вирішальне значення для створення сильних сепаратистських рухів на відміну від менш амбітних рухів ідентичності [65].

І. Копотун, А. Місюра відзначають, що «прихильники сепаратизму для досягнення своїх цілей можуть вдаватися як до ненасильницьких дій (пропагандистські акції, діяльність політичних партій, громадські рухи,

проведення масових акцій, референдумів тощо), так і застосовувати збройні форми і способи боротьби (терористичні акти, диверсії, використання повстансько-партизанської тактики тощо) [22, с. 168].

Сепаратистські групи можуть мати одну або кілька мотивів для здійснення сепаратизму, зокрема [67, с. 2 – 4]:

- емоційна образа та ненависть до спільнот-суперників;
- захист від геноциду та етнічних чисток;
- опір жертв утиску, включаючи очорнення їхньої мови, культури чи релігії;
- вплив та пропаганда тих, хто знаходиться всередині та за межами регіону та сподівається отримати політичну вигоду від міжгрупових конфліктів та ненависті;
- економічне та політичне домінування однієї групи, яка не поділяє владу та привілеї в егалітарний спосіб;
- економічні мотивації: прагнення покінчити з економічною експлуатацією сильнішої групою або, навпаки, уникнути економічного перерозподілу від більш багаті до біднішої групи;
- збереження загрозливих релігійних, мовних чи інших культурних традицій;
- дестабілізація одного сепаратистського руху, що породжує інші;
- геополітичний вакуум влади від розпаду великих держав чи імперій;
- триваюча фрагментація, оскільки все більше і більше держав розпадаються;
- відчуття, що прийнята нація була додана до великої держави нелегітимними засобами;
- відчуття того, що держава більше не може підтримувати певну групу або зрадила її інтереси;
- опозиція політичним рішенням [67].

Виходячи з вище зазначеного, причини сепаратизму можуть бути найрізноманітніші, вони не ґрунтуються виключно на національному питанні. Зважаючи на це, дослідники виділяють такі види сепаратизму:

1) Етнічний сепаратизм – ґрунтується більше на культурних та мовних відмінностях, ніж на релігійних чи расових відмінностях, які також можуть існувати;

2) Гендерний сепаратизм – сепаратизм, що виникає через розбіжності статі і гендеру і неприйняття державою цих відмінностей;

3) Географічний та соціально-економічний сепаратизм;

4) Расовий сепаратизм – відокремлення за расовою ознакою;

5) Релігійний сепаратизм – відокремлення за релігійними вподобаннями [67].

Отже, концепт сепаратизму відноситься до ідеї, що расові, етнічні, культурні, релігійні, політичні та мовні відмінності, супроводжувані спадщиною гноблення, виключення, переслідування та дискримінації, дають виправдання групам припинити свої політичні та правові зв'язки щодо інших груп. Як правило, кінцевою метою припинення є встановлення або відновлення контролю над певною територією з метою встановлення або відновлення суверенного контролю. Заяви сепаратистів супроводжуються сильними почуттями люті, гніву, образи та приниження, які часто підпалюють полум'я повстань та революцій. Перш за все, претензії сепаратистів ґрунтуються на бажанні встановити непроникну соціальну дистанцію та бар'єр між собою та народом, державою чи територією, щодо якої вони мають скарги. Ми можемо розрізнити два загальні типи сепаратизму. Один тип – це зовнішній сепаратизм, інший – внутрішній сепаратизм.

Зовнішній сепаратизм корениться в історичному експансіонізмі національних держав. У міру розширення національних держав і перетворення їх на імперські держави вони приєднують великі території, що включають різноманітних людей, релігії та культури. Цей процес проглядається в огляді стародавніх імперій (Римської, Священної Римської) та найновіших імперій

(Османської, Російської, Австрійської, Іспанської, Португальської, Французької та Британської), з яких виникли сучасні національні держави в Європі, Азії, Африці та на Близькому Сході [67, с. 76].

Імперії створюються, коли сильні політичні, економічні та військові сили ведуть війну та/або загрожують оточуючим чи віддаленим політичним одиницям. Результат завоювання часто закінчується анексією переможених націй, держав та суспільств, що потім розширює політичні та військові кордони підкорювальної влади. Цей процес анексії включатиме, проти їх волі, численні культурно-етнічні та расово розрізнені групи. Імперська чи колоніальна влада – це зовнішня, далека та окупаційна сила, оскільки тяжіння влади лежить не на окупованій землі чи людях, а в «країні-матері» чи політичному та економічному центрі імперської влади. Зовнішній імпульс сепаратистів – це прагнення завойованих людей відновити зв'язок або підтримати вірність міфам та символам свого минулого, реальним чи уявним, та підтвердити претензію на незалежність до завоювання. Навіть якщо до їх колоніального завоювання їм не вистачало повної незалежності, тепер вони хочуть затвердити таку незалежність. Це прагнення до свободи та незалежності стає ще більш переважаючим, якщо велика кількість підкорених людей є достатньо дорослими, щоб спадок їхнього способу життя був закладений у їх суспільній свідомості. З цих причин бажання сепаратистів полягає у тому, щоб уникнути зовнішнього панування та відкинути правління «іншого».

У зовнішньому сепаратизмі сепаратист бере участь у битві за відокремлення та роз'єднання взаємопов'язаної зовнішньої мережі контролю, всередині якої імперські та колоніальні держави охопили далеке населення. Хоча час (1920-ті роки на відміну від 1950-х і 1960-х років) та ситуативні змінні (світові війни та регіональні війни) були б втручаючими факторами у будь-яке обговорення різних імперій та колоніальних країн, про які йшлося раніше, створення незалежних держав значно пришвидшилося з 1960 -х років. Це не могло бути правдою в епоху до 1960-х років, адже багато нині

незалежних держав були частково або повністю інтегровані до існуючих імперій та колоніальних держав [65].

Внутрішній сепаратизм – це сепаратистський імпульс у групах, що займають однакову земельну масу, хоча вони можуть окупувати особливий і впізнаваний регіон національної держави чи суспільства, де їхнє ставлення до землі глибоко вкорінене в їх легендах, міфах та історії. У внутрішньому сепаратизмі відносини між різними групами традиційно чергуються між гармонією та конфліктом. Прагнення, що ведуть до претензії на внутрішній сепаратизм, випливають з того факту, що групи мають різні мови, культурне чи релігійне походження. Однак більш важливим для сепаратистського пориву є точка зору недомінантної чи меншої групи про те, що вона є жертвою панування та дискримінації, колективно придушується, утискається та переслідується. На відміну від груп, які успішно вели війну або домовились про свою свободу, і тепер є незалежними, внутрішні сепаратисти стикаються з багатьма дилемами і часто бувають менш успішними – Південний Судан, Еритрея та Східний Тимор є винятками. У цьому внутрішньому сепаратистському конфлікті часто спостерігаються припливи і відпливи, і це може в кінцевому підсумку бути приводом для повного або часткового відокремлення від існуючої національної держави. Серед цієї групи можна знайти Кашмір, курдський сектор в Іраці, Тибеті, провінції Басків, Косово у значно скороченій Югославії, Іспанську Сахару, Каталонію, а також позиції Квебеку.

Слід також наголосити (хоча вони і відрізняються від інших), про сепаратистські рухи Уельсу та Шотландії у Великобританії. Врешті, є провінції та групи, які вибрали повне відокремлення від країн, у яких вони були меншими та менш домінуючими групами. У цій категорії можна знайти Словенію, Хорватію, Боснію і Герцеговину та Македонію, які колись були частиною Югославії. Естонія, Латвія, Литва та Молдавія відокремилися від Радянського Союзу. Є також країни, які вирішили стати окремими республіками після розпаду Радянського Союзу. Чехи та словаки з тодішньої

об'єднаної Чехословаччини, здається, є його взірцями для роз'єднання без особливого гніву. Там ідея полягала в мирному відокремленні, на відміну від збройної боротьби Еритреї за відокремлення від Ефіопії, і більш пізньої незалежності Східного Тимору від Індонезії після короткої війни та створення Південного Судану з більшого Судану. У Росії нині багато чеченців хочуть встановити незалежність.

Сепаратистський імпульс представляє величезний виклик національним державам, особливо демократичним національним державам з різним расовим, етнічним, релігійним та мовним населенням. Найбільшим викликом для таких держав є необхідність створення соціальних та культурних інститутів та організацій, які б дозволили всім групам брати повну участь у політиці та вільно брати участь у міжрасових, етнічних, культурних та релігійних стосунках у межах своїх районів, громад, на роботі, у релігійних та навчальних закладах.

Випробування для демократичних націй передбачає їх здатність дозволити природний і впорядкований потік взаємодії та обміну між різними групами та культурами. Однак навіть з основною культурою та загальним прийняттям цієї основної культури існуватимуть певні форми сепаратизму, які можуть бути дійсними: наприклад, різні форми сепаратизму, санкціоновані культурою амішів, та ультраправославними євреями та мусульманами. Ці групи підтверджують іншу сторону сепаратизму, а саме звернення до релігійних та культурних груп меншин, які можуть пропагувати сепаратизм як засіб збереження його способу життя [65].

Таким чином, з'являється сепаратизм, якого бажає більшість – деякі меншини (певні зовні, а інші – всередині групи). Жосліджуючи тему, важливо розрізнати культурний вибір, який можуть зробити групи, та різні форми батьківщини чи гетто, створені для них урядовими групами.

Щодо сепаратистських груп держава може реагувати різними способами:

- погодитися на вимоги сепаратистів;

- покращити становище малозабезпечених меншин, будь то релігійні, мовні, територіальні, економічні чи політичні;
- прийняти «асиметричний федералізм», де різні держави мають різні відносини з центральною владою залежно від вимог чи міркувань сепаратистів;
- дозволити меншинам виграти у політичних суперечках шляхом парламентського голосування, референдуму тощо;
- домовитися про конфедерацію або відносини співдружності, де між державами є лише обмежені зв'язки [67, с. 66].

Все ж, більшість урядів придушують будь-який рух сепаратистів у своїй країні, хоча можуть підтримувати сепаратизм в інших країнах.

Отже, сепаратизм – це пропаганда культурного, етнічного, племінного, релігійного, расового, урядового чи гендерного відокремлення від більшої групи. Сепаратизм також умовно означає повну політичну відокремленість.

Сепаратистські групи практикують форму політики ідентичності, або політичну діяльність та теоретизацію, засновану на спільному досвіді учасників групи. Різновидами сепаратизму є: етнічний, гендерний, географічний, соціально-економічний сепаратизм, расовий, релігійний.

1.2. Стан наукового дослідження теми

Тема сепаратизму доволі широко і змістовно розкрита в сучасній науці. Її розглядають як зарубіжні, так і українські дослідники. Теоретичне осмислення концепту сепаратизм здійснив Д. Ратледж. Дослідник зазначає: «Однією з іроній сучасного життя і, можливо, подвійної іронії нинішнього потягу до глобалізації, є одночасний поштовх до сепаратизму в його різних формах і вимірах. Імпульс може впливати з бажання панівної групи відокремитися від груп меншин, щоб захистити свій спосіб життя; навпаки,

група меншості може захотіти відокремитися від контролю більшої домінантної групи» [61].

А. Кобаяші детально дослідив політику радикального сепаратизму. Автор стверджує, що радикальний сепаратизм залежить від почуття ідентичності, яке принципово не примирене з великою нацією. Такі рухи відрізняються (як за групами, так і історично) залежно від ступеня автономії та ступеня, до якого вони готові застосувати насильство. Відбувається сепаратизм в історичних ситуаціях колоніалізму, територіальної анексії або масового переміщення народів (наприклад, через рабство) [56].

Наявні у зарубіжній науці і практичні дослідження явища сепаратизму. Наприклад, Г. Хітмен дослідив типології взаємодії громадянина та державного істеблішменту, що призводять до сепаратизму. Автор пропонує два нових теоретичні підходи: перший – це типологія взаємодії між людьми та владою (центральною урядом, місцевими муніципалітетами, керівництвом компаній тощо). Розглядаючи індуктивно різні тематичні дослідження, що стосуються такого роду відносин, запропонований континуум рухається від сепаратизму на одному кінці (Каталонія, 2017, як приклад) до насильства на іншому кінці шкали, тоді як між двома полюсами інші моделі діяльності це байдужість, ідентифікація та протест. Другий — це модель чотирьох незалежних змінних (політика; масштаб реалізації політики; зовнішні обставини, що мають відношення до групи протесту; прийняття рішень керівництвом групи) для пояснення політичного насильства. Крім того, політичні прагнення, ідеології, рішення лідера та відповіді влади впливають на остаточний вибір, який робить будь-яка група. Теоретичну базу цього дослідження ілюструють емпіричні дослідження різних держав (США, Іспанії, Ізраїлю) [52].

Грунтовним є дослідження К. Бойл, у якому авторка систематично порівнює відповідні переваги економічних, культурних та політичних теорій сепаратизму, використовуючи 338 субнаціональних груп з усього світу та дані з численних джерел. Залежними змінними є сепаратистський активізм у широкому розумінні та сепаратистське насильство, яке відповідає дещо іншій

логіці. На відміну від нині популярних економічних моделей громадянських воєн, авторка виявила, що політичні фактори перевершують інші підходи. Зокрема, до сепаратистського насильства найімовірніше вдаються групи в державах, що перебувають у невдалому стані, ті, хто контролює або історично контролюють автономні установи, а також ті, хто стикається з дискримінацією [37].

В українській науці питанню сепаратизму також приділено достатньо уваги. Різні аспекти протидії сепаратизму розглядалися у працях таких українських учених як І. Копотун [22], М. Басараб [3], В. Панібудьласка [25] та ін.

Ґрунтовною є докторська дисертація М. Стиранки «Кримінально-правова характеристика сепаратизму в Україні», у якій здійснена системна переоцінка кримінально-правової охорони територіальної цілісності, недоторканності та територіального устрою України в умовах загострення загроз таким охоронюваним правовідносинам. Вирізняє роботу наскрізний підхід до системи норм про сепаратизм, погляд на охорону територіальної цілісності і недоторканності, а також територіального устрою держави як на систему правових приписів, що забезпечують схоронність таких суспільних відносин, а також науковий аналіз питань караності та застосування норм КК України про такі посягання [31].

Г. Татаренко розглянула поняття сепаратизму, розмежувала визначення «сепаратизм» у загальному та кримінально-правовому сенсі, розглянула питання доцільності виділення до окремих складів злочинів таких, як публічних закликів до сепаратизму, розповсюдження матеріалів, що містять такі заклики та фінансування сепаратизму.

Досвід різних країн у боротьбі із сепаратизмом розглянуто у статтях С. Римаренка [28], Г. Енгельгардта [35] та ін. Важливою є стаття І. Яковійк, М. Окладної, Р. Орловського про сепаратизм у ЄС. У центрі уваги статті є дослідження питань, пов'язаних з розвитком сепаратизму в Європі. Проаналізовано передумови розвитку сепаратистського руху в рамках

євроінтеграції, а також форми його реалізації. Пояснюється роль ЄС у врегулюванні сепаратистських конфліктів країн-членів. Автори доводять, що в майбутньому в рамках Об'єднаної Європи вимоги щодо самовизначення будуть все частіше переглядатися інституціями Європейського Союзу. Ці події відбуватимуться на тлі зростання напруженості між ЄС, його державами-членами та їхніми регіонами [77].

Загалом, проведений аналіз показує, що явище сепаратизму є актуальним науковим питанням. Науковці досліджують саме поняття сепаратизму, причини виникнення цього явища тощо. Разом з тим, не так багато дослідників звертаються до питання протидії сепаратизму та вивчення конкретного успішного чи невдалого досвіду такої протидії.

Висновки до розділу I

Отже, державна політика – це складне явище, процес, який передбачає наявність певної проблеми/потреби та спрямованих на неї сукупності дій або бездіяльності уряду.

Сепаратизм – це пропаганда культурного, етнічного, племінного, релігійного, расового, урядового чи гендерного відокремлення від більшої групи. Сепаратизм також умовно означає повну політичну відокремленість.

Щодо сепаратистських груп держава може реагувати різними способами: погодитися на вимоги сепаратистів; покращити становище малозабезпечених меншин; прийняти «асиметричний федералізм», де різні держави мають різні відносини з центральною владою залежно від вимог чи міркувань сепаратистів; дозволити меншинам виграти у політичних суперечках шляхом парламентського голосування, референдуму тощо; домовитися про конфедерацію або відносини співдружності. Все ж, більшість урядів придушують будь-який рух сепаратистів у своїй країні.

Вивчивши стан наукового дослідження теми, можемо стверджувати, що явище сепаратизму є актуальним науковим питанням.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ СЕПАРАТИЗМУ В ДЕРЖАВАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

2.1. Боротьба Великої Британії за забезпечення її територіальної цілісності

Сепаратизм у Сполученому Королівстві Великої Британії може означати відокремлення будь-якої з країн (Англія, Шотландія, Північна Ірландія, Уельс) або історичних регіонів (наприклад, Ольстер, Корнуолл і Камбрія).

На політичному рівні деякі англійські націоналісти виступали за самоврядування Англії. Це може мати форму або децентралізованого англійського парламенту в Сполученому Королівстві, або відновлення незалежної суверенної держави Англії за межами Сполученого Королівства.

Англійські демократи – англійська націоналістична політична партія, яка закликає до створення делегованого англійського парламенту в рамках федеральної Великобританії [6, с. 39].

Існує також рух за відокремлення Лондона. Статус Лондона в Сполученому Королівстві обговорювався протягом кількох років, з деякими закликами до збільшення автономії. Прихильники руху вказують на населення Лондону, яке становить понад 8 мільйонів людей, його економічний розмір, його глобальну роль, різноманітність населення та її унікальні проблеми порівняно з рештою Англії як причини для більшої автономії. Ідея про те, що Лондон стане містом-державою, знову виникла під час референдуму про незалежність Шотландії 2014 року [36].

Рух або за збільшення автономії, або за повний суверенітет отримав поштовх після референдуму 2016 року про членство Великобританії в Європейському, під час якого Велика Британія в цілому проголосувала за вихід з Європейського Союзу (менше 52%), хоча більшість населення Лондону проголосували за те, щоб Великобританія залишилася в ЄС (60%). Це призвело до того, що 180 000 лондонців звернулися до Садіка Хана, мера Лондона в

Інтернеті з проханням домогтися незалежності Лондона від Великобританії, щоб він міг залишатися частиною ЄС. Прихильники посилаються на статус Лондона як «світового міста» та його демографічні та економічні відмінності від решти Сполученого Королівства і стверджують, що він повинен стати містом-державою за моделлю Сінгапуру, залишаючись при цьому державою-членом ЄС [36].

Спенсер, лорд Лівермор з Лейбористської партії, сказав, що незалежність Лондона «повинна бути метою», стверджуючи, що лондонське місто-держава матиме вдвічі більше ВВП, ніж Сінгапур [36].

Однак набагато більше занепокоєння в британського уряду викликають сепаратистські рухи Шотландії та Північного Уельсу. Короткий екскурс у взаємини Англії і Шотландії, свідчить, що з 1 травня 1707 року Англія і Шотландія офіційно об'єдналися, ставши «Єдиним королівством на ім'я Великобританія». За словами Боуї, два основні чинники сприяли приходу цього давно передбачуваного союзу: шотландці були незадоволені тим, «як вони керувалися в рамках союзу» корон, а монархія, створена Славетною революцією, була «хиткою» під постійною загрозою повстання якобітів, прихильників скинутого Якова II [36].

Договір, прийнятий парламентами обох країн, надав Шотландії економічну безпеку та доступ до колоніальної торгової мережі Англії. Тим часом становище, яке виключало всіх католиків, вигнаних з королівської спадкоємності, давало Англії гарантію від якобітів і католицької Франції.

З прийняттям Актів Союзу карбування монет, податки та торгівля були стандартизовані по всій Великобританії. Шотландія зберегла свою правову, релігійну та освітню системи, але приєдналася до головного британського парламенту, хоча й з непропорційно малою кількістю представників [63].

Союз цих двох часто ворогуючих країн виявився передбачувано непопулярним. Як пізніше зауважив поет Роберт Бернс, багато шотландців вважали, що їхні представники були «куплені та продані за англійське золото» [37].

За Ч. Боуї, шотландський парламент проголосував за прийняття союзу «досить теплою більшістю», в якій переважали представники дворянства. Юніоністи, як правило, були досить заможними та високоосвіченими, але вони зустріли «великий опір» з боку шотландських націоналістів, які розділяли глибоку недовіру до Англії [63].

До 1715 року невдоволення несприятливими політичними та економічними наслідками союзу було досить поширеним, щоб спровокувати повстання під керівництвом якобітів. За даними порталу британського парламенту, якобіти вважали себе «захисниками шотландських свобод», обіцяючи скасувати союз і відновити парламент Шотландії, але залишалися головним чином стурбованими поверненням корони нащадкам Якова II [63].

Хоча Джорджу I вдалося придушити повстання 1715 року, якобітська справа залишалася сильною в Шотландському нагір'ї, і в 1745 році спалахнуло друге повстання, зосереджене на принці Чарльзі Едварді Стюарті, більш відомому як Бонні принц Чарлі або Молодий самозванець. Після провалу повстання британський уряд впровадив жорстку політику, спрямовану на демонтаж кланової системи Хайлендс і ліквідацію якобітської справи раз і назавжди.

Наприкінці XVIII століття проблема ідентичності шотландців та англійців була значною мірою включена в спільні конфлікти країн з іншими членами Британської імперії, включаючи американські колонії та Ірландію. Текстильна промисловість Шотландії процвітала, що викликало індустріалізацію та урбанізацію, і шотландці отримали більшу владу в британському уряді.

Шотландія «приєдналася до Англії саме в той час, або якраз перед тим, як Англія почала промислову революцію», – каже Кертіс. Її жителі отримували «непропорційний» прибуток від британського імперіалізму та промисловості, і протягом принаймні 150 років або близько того, країна була «справді частиною Британської імперії» [37].

Але питання незалежності або, принаймні, передачі повноважень залишалося цікавим шотландців. Коли прем'єр-міністр Вільям Гладстон, британець шотландського походження, запропонував відновити ірландський парламент «відокремлений від Вестмінстера, але підпорядкований» у 1886 році, його концепція «самоуправління» також прижилася в Шотландії, яка отримала певну міру адміністративної передачі повноважень із заснуванням Шотландського офісу роком раніше [64].

Член парламенту Вільям Коуен представив законопроект, спрямований на створення окремого шотландського парламенту в 1913 році. Його палка вступна заява запропонувала прозорий погляд на сучасні розмови, критикуючи англійських депутатів, які «уявляють себе експертами з шотландських справ», і закликаючи до шотландського контролю над законодавством.

Початок Першої світової війни призупинив обговорення самоуправління як для Шотландії, так і для Ірландії, але в 1922 році Ірландській вільній державі вдалося успішно відокремитися від Великобританії після кривавої партизанської війни. За словами Кертіса, економічне домінування і статус Великобританії як імперської сили почали згасати приблизно в той же час, що і розв'язка конфлікту, обмежуючи переваги, які Шотландія отримала як член союзу.

У 1934 році Національна партія Шотландії та Шотландська партія об'єдналися, щоб утворити Шотландську національну партію. Уражена міжусобицями та політичними розбіжностями, націоналістична SNP, тим не менш, набрала обертів під час Другої світової війни, коли політик Роберт Макінтайр отримав перше місце від партії в парламенті під час проміжних виборів у квітні 1945 року. Після закінчення війни Макінтайр негайно втратив своє місце, і, за словами Кертіса, «партійна політика повернулася до нормального стану» [63].

За винятком кількох переважно символічних перемог, зокрема крадіжки націоналістами на Різдво 1950 року шотландського коронаційного каменю

Сконе, що зберігався у Вестмінстерському абатстві з 1296 року, розвиток SNP завмер у наступні десятиліття. Проте з відкриттям нафти біля узбережжя Північного моря Шотландії в 1970-х роках, повідомлення партії почало резонувати з більшою кількістю виборців, і в 1974 році SNP отримала 11 місць у парламенті.

Спираючись на цей успіх, політики-націоналісти провели референдум, призначений для оцінки підтримки місцевої шотландської асамблеї. Хоча виборці, що були прихильниками деволюції, щойно вийшли з конкуренції, лише 32,8% електорату прийшли на референдум, що зробило вирок недейсним.

Референдум 1979 року про передачу повноважень виявився більш вдалим, коли Шотландія переважною більшістю проголосувала за децентралізований законодавчий орган; новий керівний орган вперше зібрався в Единбурзі 12 травня 1979 року.

Для тих, хто сподівався зберегти Сполучене Королівство, передача повноважень була «спробою зупинити вимогу незалежності». Але для SNP передача повноважень була просто «сходинкою» на шляху до повністю автономної Шотландії [1, с. 44].

У 2011 році SNP виграла перший уряд більшості в парламенті Шотландії, проклавши шлях до референдуму про незалежність 2014 року. Зрештою, 45% шотландців проголосували за вихід зі складу Великобританії, тоді як 55% проголосували проти.

Хоча багато питань, які обговорювалися під час прийняття Актів про союз 1707 року, більше не актуальні, Боуї каже, що події XVIII століття містять цінну інформацію для нинішнього руху за незалежність. «Профспілка виходить із десятирічного контексту, – пояснює він. «Той довгостроковий контекст союзу корон працює не дуже добре, але він став особливо поганим за останні десять років до 1707 року, тому це відповідь на досить короткостроковий тиск». Хоча утворення Сполученого Королівства принесло «великий плід» у багатьох сферах, включаючи розвиток спільної британської

ідентичності, історик додає: «У цьому немає нічого незмінного чи неминучого».

Ч. Боуї зазначає: «Це, мабуть, фундаментальна мораль. Якщо це не неминуче, то це означає, що це конструкція. І щоб воно тривало, воно має працювати. [...] Як і будь-які стосунки, які потрібно підтримувати, якщо вони починають руйнуватися, їх потенційно можна відновити, але для цього потрібно докласти зусиль» [37].

Незалежність Шотландії найбільше підтримує Шотландська національна партія, але інші партії також підтримують незалежність. Інші партії, які виступають за незалежність, які мають представництво в шотландському парламенті, включають Шотландську партію зелених, Шотландську соціалістичну партію та «Солідарність». На виборах до шотландського парламенту 2016 року 69 із 129 доступних місць отримали партії, що виступають за незалежність (63 SNP і 6 Зелених). Рух за незалежність складається з багатьох фракцій з різними політичними поглядами. SNP хоче, щоб Шотландія зберегла монархію і стала незалежною державою Співдружності, подібно до Канади чи Австралії. Інші, такі як SSP і Solidarity, хочуть, щоб Шотландія стала незалежною республікою. SSP очолив республіканські протести і є автором Декларації Калтон-Хілла, закликаючи до незалежної республіки [46, с. 6].

З моменту підрахунку голосів Шотландії відбулося багато дискусій щодо того, чи є результати «мандатом» на референдум про незалежність. Дехто обговорював значення або відсутність єдиної партійної більшості для Шотландської національної партії (SNP). Інші намагалися об'єднати голоси партій у юніоністичні та націоналістичні блоки (цей абсолютно непереконливий захід показав незначну більшість за профспілки в округах та націоналізм у списку голосування). Інші група намагалася зясувати скільки виборців SNP хотіли, щоб Ніколу Стерджен став першим міністром, але без референдуму. І навпаки, чи лейбористські голосування приховували значну частину за незалежність.

Жодна з цих дискусій насправді не мала значення в кінцевому підсумку. Врешті мали підтвердити, що Шотландія глибоко розділена у питанні незалежності, про що вже було відомо з опитувань громадської думки.

Більше того, позиція уряду Великої Британії означала, що жоден з цих альтернативних аналізів не мав успіху. Це тому, що його позиція до та під час виборів полягала в тому, що референдуму не повинно бути, незалежно від результату. Для націоналістів не було створено жожної платформи. Не було жодного «мандату», який слід було б поважати. Прем'єр-міністр повторив цю позицію в інтерв'ю «Daily Telegraph», поки голоси ще підраховувалися [46, с. 7].

Таким чином, міністри Великої Британії не могли стверджувати, що вони можуть відмовитися від референдуму на основі того, що існує лише 64 SNP MSP, маючи на увазі, що їхня позиція була б іншою, якби їх було 65. Така позиція свідчить, що міністри не були готові до політики щодо того, які тригери вони можуть прийняти для майбутнього референдуму про незалежність. Це могло бути пов'язано з тим, що вони не мали на увазі, що однопартійна більшість або партії, що виступають за незалежність, отримають більше 50% голосів як в окрузі, так і в списках, були б мандатом.

Імовірно саме тому, що єдиний дійсно важливий Конституційний аспект результату був очікуваним, йому було приділено недостатньо уваги. Це очевидна парламентська більшість для референдуму, єдиний важливий захід у парламентській системі. Це відбулося не тільки через моральну силу аргументу, хоча за відсутності чітких правил щодо тригера референдуму є вагомі аргументи для того, щоб розглядати парламентську більшість, обрану на основі чіткої маніфестної обіцянки референдуму як мандату.

Причина такого становища інша: без парламентської більшості для референдуму питання про незалежність зникає. З парламентською більшістю в якийсь момент розпочнеться Конституційна боротьба. Жоден британський уряд не визнає референдуму чи будь-якого іншого кроку в напрямку

незалежності Шотландії, якщо цього не потрібно: він відповідатиме лише на якийсь запит. Якщо немає більшості, нема на що відповідати.

Коротка історія шотландського парламенту про це свідчить. Але лише з одним винятком, кожен маніфест SNP з моменту створення шотландського парламенту в 1999 році містив дуже чітке зобов'язання щодо референдуму про незалежність. Коли партія вперше прийшла до влади в 2007 році, Уайтхолл думав чи буде це означати тиск на референдум. Однак швидко стало зрозуміло, що такого поштовху не буде, тому що, маючи лише 47 місць і двоє зелених союзників, шотландському націоналізму не вистачало парламентської більшості у 65, необхідних для подання прохання Вестмінстеру провести референдум та/або прийняти необхідне законодавство про референдум. Ситуація, звичайно, змінилася, коли в 2011 році SNP повернула 69 MSP; у поєднанні з двома зеленими та незалежним націоналістом. Ця більшість у парламенті 72 – 57 спонукала Девіда Кемерона поступитися принципом голосування [42, с. 66].

Винятком став 2016 рік. У маніфесті SNP, який відбувся трохи більше ніж за півтора року після голосування «проти» 2014 року та за кілька тижнів до референдуму щодо Brexit, говорилося, що вони будуть домагатися проведення другого референдуму лише в разі «суттєвих змін». Нечіткість цієї обіцянки означала, що навіть з числами для ухвалення пропозиції з вимогою референдуму, цього разу з 63 депутатами від SNP і шістьма зеленими, Терезі Мей, а згодом і Борису Джонсону, було легко його заперечити. Відсутність мети, з якою SNP і «Зелені» продовжували свою справу після цієї відмови, свідчить про те, що вони вважають, що краще дочекатися набагато більш чіткого мандату в 2021 році.

Голірудський парламент 2021 року має той самий склад, що й у 2011 році з точки зору про- та антиреферендумних MSP: 72-57. Склад інший: 64 MSP SNP та 8 «Зелених». Але відсутність більшості SNP має нульове Конституційне значення, оскільки маніфести двох партій були ідентичними щодо питання референдуму. Це також не має законодавчого значення:

референдуми та законодавчі акти мають можливість пройти Холіруд із значним відривом.

Те, що відіграє важливу роль, це те, що рух за незалежність має номери в парламенті (чого вони не мали в 2007 – 2011 роках) на основі чіткого мандату (чого не було у 2016 році). Іншими словами, ситуація майже відображає 2011 рік. Тому є імовірність початку провадження дискусій щодо другого референдуму. Це свідчить про те, що уряд Шотландії буде працювати повільно, і будь-яка діяльність в 2021 році має невеликі шанси. Така ситуація відображає як розкол у громадській думці щодо незалежності, так і інтерпретацію суспільних настроїв, що процес має зупинитися у зв'язку з пандемією [37].

Враховуючи пом'якшену політичну риторичку, Конституційний парадокс залишається присутнім. Шотландія може вийти, якщо вона матиме законне голосування, але не має можливості отримати законний голос. Наприклад, жодних пропозицій щодо переговорів на британській основі не було (з огляду на наявність чітких процедур перевірки згоди Північної Ірландії на союз), або будь-яких контрпропозицій уряду Великобританії щодо підходу уряду Шотландії [64, с. 77].

Таке Конституційне протистояння могло завершитися судовим процесом, але має бути політичне рішення. Значна частина дискусій щодо законності втрачає вагомий нюанс: метою шотландського націоналістичного руху є не забезпечення референдуму, а забезпечення переходу до незалежної шотландської держави.

Вестмінстерське погодження є важливим для досягнення цієї мети. Країна не стає членом міжнародного співтовариства без визнання інших держав. А інші штати не збираються визнавати незалежну Шотландію, якщо уряд Великобританії цього не хоче.

Таким чином, у випадку якби шотландський уряд підтримав закон про референдум Верховним судом у разі заперечень уряду Великобританії, це не означає, що обов'язковий референдум відбудеться. Уряд Великобританії може

змінити закон. Або юніоністські партії можуть підірвати довіру до референдуму, попросивши членів профспілки бойкотувати його.

У разі перемоги націоналістів і проголошення незалежності уряд Великобританії може просто відмовитися визнати результат і відмовитися починати переговори. Протести Шотландії перед міжнародним співтовариством за визнання її демократичного суверенітету можуть лишитися поза увагою. Президенти США та Франції (Джо Байден і Еммануель Макрон) у такому випадку не визнавали б незалежність Шотландії так само, як Вільсон і мосьє Клемансо не визнали декларацію про самоуправління Ірландії в 1919 році. Лише після підписання договору з Великобританією наприкінці 1921 року і ратифікації в 1922 році Ірландська вільна держава була визнана міжнародними організаціями. Проте, питання членства в ЄС не піднімалося б [46].

Зрештою, усі юридичні повноваження щодо сприяння та, навпаки, відмови від незалежності Шотландії залишаються за урядом та парламентом Великобританії. З цього випливає два важливі наслідки.

По-перше, прогнози шотландських націоналістичних лідерів щодо позаконституційної діяльності можуть мати неправомірний характер. Шотландський націоналістичний проєкт ґрунтується на передумові, що англо-шотландський союз є союзом згоди, а не законом, і якщо згода зміниться, незалежність буде можливою. Відхід від цього не просто ставить під загрозу підтримку поміркованих шотландців, під загрозою опиняється досягнення мети незалежності [52].

По-друге, це пояснює позицію уряду Великобританії, яка залишається такою парадоксальною. Велика Британія є справді винятковою, тому що вона розглядає і говорить про себе як про консенсуальний союз і дозволяє мирне та Конституційне прагнення до розділення (навіть закріплюючи право Північної Ірландії на приєднання до Республіки Ірландія в міжнародному праві). Це дуже відрізняється від більшості інших країн, демократичних чи інших.

Парадокс полягає в тому, що принаймні наразі позиція уряду Великобританії полягає в тому, що немає обставин, за яких право на відділення може застосовуватися до Шотландії. Шотландія має право стати незалежною, але, як підтвердили Дж. Джонсон та Х. Гоув протягом 2021 року це складно зробити. Тому, коли шотландський парламент просить провести референдум на основі мандату 2021 року, і йому відмовляють, англо-шотландський союз змінюється з союзу згоди на союз, заснований на законі. Шотландський парламент попросив провести референдум на основі більшості, що голосує за чіткі обіцянки маніфесту, і Вестмінстер використовує юридичні повноваження для відмови [57, с. 60].

Сприйняття імпульсу та підтримки населення матиме значення для вирішення цієї Конституційної загадки. Тому і Лондон, і Единбург використовують свій керуючий статус для агітації через довіреність. Уряд Шотландії намагається закріпити свій успіх на виборах у внутрішній політиці та повільно намагається побудувати більш переконливі аргументи для незалежності, ніж ті, які були представлені в 2014 році. Уряд Великобританії, зі свого боку, намагається завоювати серця та уми Шотландії, але вагається і не впевнений, чи варто це робити. Дотримуючись підходу «Команда Великобританії», очевидного в пропозиції прем'єр-міністра після виборів про проведення саміту щодо одужання від Covid, чи більш наполегливого Закону про внутрішній ринок. Прихильники цієї позиції прагнуть підкреслити необхідність інтеграції Великобританії та більш активного уряду Сполученого Королівства на делегованих територіях, і, отже, можна очікувати, що вони будуть виступати за більш жорстку лінію щодо права на вихід із союзу [53, с. 88].

У своєму підході як до питання референдуму, так і до ширшого підходу до рішення, який тип союзу він хоче зберегти, уряд Великобританії не має доступних варіантів з низьким рівнем ризику.

Ситуація з сепаратистськими настрями Північної Ірландії дещо інша. Північна Ірландія є частиною Сполученого Королівства, але має значне націоналістичне населення, яке воліло б бути частиною об'єднаної Ірландії.

Конфлікт Англії та Північної Ірландії триває продовж значного періоду. Початок конфлікту сягає в XII століття, коли Королівство Ольстер де-юре потрапило під залежність від Англії, але фактично залишалося в руках у вождів кланів. У XVI столітті англійське панування утвердилося біля всієї Ірландії, а в провінцію Ольстер були включені землі, які є територією сучасної Північної Ірландії. За часів Реформації на території Ольстера встановився протестантизм, і з того часу північну частину Ірландії стали контролювати протестанти, які перетворили її на одну з найпроцвітаючих і найбагатших частин Ірландії, проте на решті території Ірландії католицизм утримав своє панування [44, с. 15].

Особливістю встановлення панування над Ірландією було те, що на північ ринув потужний потік переселенців з Англії, тоді як переміщення на південь Ірландії не мало масового характеру. Це призвело до того, що, незважаючи на те, що Ірландія залишалася аграрною країною, Ольстер став центром розвитку капіталістичних відносин. Також Англія посилювала закони, що носили дискримінаційний характер, націлені проти ірландських католиків, що призвело до того, що в Північній Ірландії етнополітичний конфлікт виявився надзвичайно близько переплетений з релігійним конфліктом.

Спочатку уряд Англії прийняв рішення не врегулювати конфлікт, а просто його ліквідувати, що в результаті вилилося в придушенні повстань та виступів ірландського населення, а також у посиленні дискримінації місцевих жителів (одне з найбільш відомих повстань – повстання 1641 – 1652 років) [44, с. 15].

У 1791 році було засновано організацію ірландських революціонерів під назвою «Об'єднані ірландці». До програми цієї спільноти входила: боротьба за незалежність та формування суверенної ірландської республіки, а також

скасування привілеїв англіканської церкви. З 1794 організація перейшла на нелегальне становище і стала центром організації та підготовки збройного повстання проти панування Англії. Однак їхні плани не змогли здійснитися, оскільки в 1798 лідери організації були заарештовані. А вже з січня 1801 року, відповідно до «Акту про унію», парламентську автономію Ірландії було усунено, парламент було розформовано, а представникам від Ірландії було надано квоту місць в англійському парламенті. Завдяки цій Унії було зміцнено панування протестантів, а в Ольстері розпочалося економічне піднесення. Проте в решті Ірландії, яка все ще залишалася аграрною, економічний стан був надзвичайно важким, що призвело до того, що повстання продовжували спалахувати [46, с. 7].

Підсумком спроби Англії стримати і придушити конфлікт стало те, що активна боротьба за незалежність лише тимчасово відійшла на другий план, а ірландці просто перейшли на якийсь час до інших форм боротьби. І в 1829 році Англії довелося зробити деякі поступки і, зокрема, католикам було надано пасивне виборче право, що, однак, не знизило бажання ірландців боротися і в країні сформувався рух за розрив унії. З другої половини XIX століття велику роль у політиці країни стали відігравати ірландські революціонери-республіканці (фенії), які створили таємну організацію «Ірландське революційне братство» (ІРБ), яке за допомогою змов намагалося здобути незалежність Ірландії. Однак організоване ними повстання в 1867 році було придушене, і наступні півстоліття були відзначені в цілому мирною парламентською боротьбою, одним із найяскравіших епізодів якої стала боротьба за гомруль (від Home Rule), яка полягала у самоврядуванні в рамках англійської імперії [1, с. 44].

Проте ухваленню білля про гомруль перешкодив опір протестантів в Ольстері і консервативних кіл у парламенті Англії, тому Білля про гомруль ніяк не міг стати законом аж до 1914 року, а потім ухвалення цього закону було вирішено відкласти до кінця війни та вилучити Ольстер з його сфери дії. Внаслідок чого в 1916 році прихильниками білля було піднято повстання,

придушене надзвичайно жорстокими методами, що ґрунтовно похитнуло віру ірландських націоналістів у мирні методи боротьби за незалежність і партія Шінн Фейн, утворена у 1905 році, очолила новий етап боротьби. У 1919 році було утворено ірландський парламент, який оголосив країну незалежною і розпочав формування своїх власних державних інститутів. У відповідь на цей односторонній акт із боку Ірландії уряд Англії застосував насильство. Ірландське населення відповіло партизанською війною. За результатами цього протистояння 1921 року було укладено англо-ірландський договір, який зафіксував поділ країни на Північну Ірландію та Ірландську державу. Ірландія стала повністю незалежною республікою 1949 року [53].

У квітні 1916 року ірландські республіканці почали Великодне повстання проти британського правління і проголосили Ірландську Республіку. Незважаючи на те, що вона була розгромлена після тижня боїв, повстання та британська відповідь призвели до більшої підтримки незалежності Ірландії. На виборах у грудні 1918 р. республіканська партія «Шінн Фейн» здобула впевнену перемогу в Ірландії. 21 січня 1919 року вони сформували уряд, що відколовся (Dáil Éireann) і проголосив незалежність Ірландії. Того дня двоє офіцерів RIC були вбиті в засідці Солохедбека волонтерами ІРА, які діяли з власної ініціативи. Конфлікт розвивався поступово. Більшу частину 1919 року діяльність ІРА включала захоплення зброї та звільнення республіканських ув'язнених, тоді як Дайл почав будувати державу. У вересні британський уряд оголосив Дайля і Шінн Фейн поза законом, і конфлікт посилювався [53].

У середині 1920 року республіканці отримали контроль над більшістю окружних рад, а британська влада впала на більшій частині півдня та заходу, що змусило британський уряд ввести надзвичайні повноваження. До кінця 1920 року було вбито близько 300 людей, але в листопаді конфлікт загострився. У Криваву неділю в Дубліні, 21 листопада 1920 року, було вбито чотирнадцять співробітників британської розвідки; потім RIC обстріляв натовп на гальському футбольному матчі, убивши чотирнадцять мирних

жителів і поранивши шістдесят п'ять. Через тиждень ІРА вбила сімнадцять допоміжних військ у засідці Кілмайкла в графстві Корк. У грудні британська влада оголосила воєнний стан на більшій частині південної Ірландії, а центр міста Корк був спалений британськими військами у відповідь на засідку. Насильство продовжувало загострюватися протягом наступних семи місяців, коли було вбито 1000 людей, а 4500 республіканців було інтерновано. Велика частина бойових дій відбувалася в Мюнстері (зокрема, в графстві Корк), Дубліні та Белфасті, де разом загинуло понад 75% учасників конфлікту [58, с. 60]

Конфлікт на північному сході Ольстера мав сектантський аспект. У той час як католицька меншість там здебільшого підтримувала незалежність Ірландії, протестантська більшість була переважно юніоністами/лоялістами. Була сформована в основному протестантська спеціальна міліція, діяли лояльні воєнізовані формування. Вони напали на католиків у відплату за дії ІРА, а в Белфасті розгорівся сектантський конфлікт, під час якого було вбито майже 500 осіб, більшість із них католики. У травні 1921 року Ірландія була розділена згідно з британським законодавством згідно з Законом про уряд Ірландії, який створив Північну Ірландію [56, с. 62].

11 липня 1921 р. розпочалося припинення вогню. Переговори після припинення вогню привели до підписання англо-ірландського договору 6 грудня 1921 р. Це поклало край британському правлінню на більшій частині Ірландії, а після десятимісячного перехідного періоду під наглядом тимчасового уряду 6 грудня 1922 року Ірландська вільна держава була створена як самоврядний домініон. Північна Ірландія залишилася у складі Сполученого Королівства. Після припинення вогню насильство в Белфасті та бої в прикордонних районах Північної Ірландії тривали, і ІРА розпочала невдалий наступ на північ у травні 1922 року. У червні 1922 року розбіжності між республіканцями щодо англо-ірландського договору призвели до одинадцятимісячної ірландської громадянської війни [53, с. 110].

Особливістю війни було використання обома сторонами пропаганди. Британський уряд зібрав матеріал про зв'язок між Шінн Фейн і Радянською Росією, намагаючись зобразити Шінн Фейн як криптокомуністичний рух [58, с. 70].

Десмонд Фіцджеральд і Ерскін Чайлдєрс брали активну участь у створенні «Ірландського бюлетеня», в якому детально описувалися звірства уряду, які ірландські та британські газети не хотіли або не могли висвітлювати. Він був надрукований таємно і розповсюджений по всій Ірландії, а також серед міжнародних прес-агентств і американських, європейських і симпатичних британських політиків [45, с. 99].

У 1998 році була підписана Белфастська угода (Угода Страсної п'ятниці) – це угода про політичне врегулювання конфлікту в Північній Ірландії, що передбачала створення автономних органів влади, також було запропоновано низку інших заходів щодо політичних та Конституційних аспектів північноірландського конфлікту. Угода передбачала:

- обрання Північноірландської Асамблеї, яка має законодавчі повноваження;
- формування Виконавчого комітету у складі 12 міністрів обох головних конфесій виконання функції уряду Північної Ірландії;
- створення міністерства міжірландської ради у рамках співробітництва між Північною Ірландією та Ірландською Республікою;
- створення міжурядової Ради Британських островів, що включає представників Великобританії, Ірландії, Ольстера, Шотландії та Уельсу;
- внесення поправок до Конституції Республіки Ірландія щодо територіальних претензій на Північну Ірландію;
- роззброєння воєнізованих угруповань Північної Ірландії протягом найближчих двох років після проведення референдуму, за яким має бути виконання обіцянки про звільнення північноірландських ув'язнених з в'язниць;
- реформа ольстерської поліції, відповідно до плану Паттена [69].

Зміст реформи передбачав зрівняння кількості протестантів і католиків, які служать у поліції, створення комісії для контролю за дотриманням прав людини, а також виключення з офіційної назви поліції слова «Королівська», що мало значне символічне забарвлення, що наголошує на дореволюційному статусі Північної Ірландії. Але, незважаючи на ґрунтовний і досить добре розроблений план, його схвалив лише Північноірландський парламент, а основні політичні партії висловили невдоволення враховуючи різні пункти [69].

Угода була підписана в Белфасті 10 квітня 1998 року (п'ятниця) британським та ірландським урядами і схвалена більшістю політичних партій Північної Ірландії (єдиною політичною партією, що виступила проти, була Демократична юніоністська партія на чолі з Іаном Пейслі). 23 травня 1998 року Угода була схвалена виборцями Північної Ірландії під час референдуму. Того ж дня виборці в Республіці Ірландії проголосували за зміну Конституції відповідно до Угоди.

Таким чином, у ХХ столітті завершився тривалий етап відстоювання ірландцями незалежності, проте на території Північної Ірландії боротьба продовжується. Релігійні протиріччя, поділ єдиної Ірландії на частини не сприяє встановленню миру у цьому регіоні. Проте слід зазначити, що причини конфлікту мають не лише релігійний вимір, а й низку інших факторів:

1. Суперечності територіального характеру, які полягають у тому, що населення Північної Ірландії прагне об'єднання з іншою частиною Ірландії.

2. Історичні протиріччя. Тривала історія боротьби ірландців та англійців (що ідентифікують себе з католицькою та протестантською громадами, відповідно) має надзвичайно великий вплив на характер сьогоденного етнополітичного конфлікту за принципом історичної пам'яті.

3. Причини політичного характеру полягають у прагненні до самоідентифікації, формування своїх власних державних установ, а також у бажанні деяких кіл ірландської політичної еліти зміцнити своє становище та підвищити свій статус.

4. Соціально-економічні протиріччя впливають з переважання в економіці Північної Ірландії протестантів і виражаються у дискримінації католиків у всіх сферах життя суспільства – при влаштуванні на роботу, у житловій сфері тощо. Що, природно породжує невдоволення та обурення націоналістів. Також важливу роль у підтримці конфлікту відіграють інтереси ІРА в підпільному бізнесі, який приносить величезний дохід, у результаті продовження міжнаціональної ворожнечі виявляється надзвичайно вигідним для цієї організації.

5. Етнічні проблеми, що є основною частиною конфлікту, є прагненням ірландців, що піддаються дискримінації у всіх сферах – мовній, політичній, економічній, соціальній та трудовій – до незалежності від Англії, чужої їм в етнічному плані [42].

Враховуючи зазначені фактори, можна висновити, що виникненню конфлікту в Північній Ірландії сприяло безліч факторів, а також те, що за характером конфлікт можна назвати етнополітичним, оскільки у своїй основі він має міжнаціональні протиріччя і прагнення до сепаратизму.

Нині Північна Ірландія не є частиною Республіки, але в ній є націоналістична меншість, яка прагне бути частиною об'єднаної Ірландії. У Північній Ірландії термін «націоналіст» використовується для позначення або католицького населення загалом, або прихильників поміркованої соціал-демократичної та лейбористської партії. «Націоналізм» у цьому обмеженому значенні відноситься до політичної традиції, яка виступає за незалежну, об'єднану Ірландію, досягнуту ненасильницькими засобами. Більш войовничий напрям націоналізму, який підтримує Шінн Фейн, загалом описується як «республіканський» і вважається дещо відмінним, хоча сучасна партія стверджує, що є Конституційною партією, яка віддана виключно мирним і демократичним методам.

На референдумі 23 червня 2016 році 56% виборців Північної Ірландії проголосували за те, аби Сполучене Королівство залишилося частиною Європейського Союзу. На даному референдумі країна в цілому проголосувала

за вихід із союзу. На результати в Північній Ірландії вплинули побоювання щодо міцного кордону між Північною Ірландією та Республікою Ірландія, а також побоювання щодо жорсткого кордону, який порушить Угоду Страсної п'ятниці [61].

Незалежність підтримували такі групи, як Ulster Third Way і деякі фракції Асоціації оборони Ольстера. Таку крайність не підтримує жодна з політичних партій, представлених в Асамблеї Північної Ірландії, а також уряд Сполученого Королівства чи уряд Республіки Ірландія [46, с. 7].

Отже, найбільше занепокоєння центральної влади Великої Британії викликають сепаратистські настрої у двох регіонах – Шотландії та Північній Ірландії. Проте причини виникнення бажання відділення відрізняються. Ірландці не задоволені з релігійних та етнічних причин, а шотландці не задоволені переважно своїм економічним становищем.

Північна Ірландія протягом багатьох десятиліть є однією з неспокійних територій Великобританії, оскільки зростання націоналістичних настроїв викликає зіткнення ірландців та англійців, а релігійні чвари призводять до ненависті між католиками та протестантами.

Загострює становище також економічна криза, внаслідок якої у Північній Ірландії дуже зростає рівень безробіття. Регіон є одним з найбільш бідніших у Великій Британії, оскільки більше половини земель досі використовується у сільськогосподарській сфері, і, незважаючи на те, що на території Північної Ірландії було знайдено родовища корисних копалин, через місце розташування розробляти їх не вигідно [48, с. 70].

Незважаючи на прагнення до централізації та шанування традицій, Великобританія все ж таки йде шляхом трансформації своєї політичної системи, про це свідчить посилення регіонів та їх інтеграція в наднаціональні європейські структури. Наприклад, члени Комітету регіонів від Уельсу взяли участь у розробці нової десятирічної економічної стратегії ЄС – Європа 2020, що відкрило привабливі перспективи для економічного розвитку регіону. Взаємини з європейськими інститутами дають можливість регіонам у

майбутньому розвивати свою автономію та в перспективі здобути незалежність від британського уряду.

Слід також вімітити ще один аспект сепаратистського руху у Великій Британії. Всі ці прагнення регіонів до незалежності, вимоги розширення повноважень та збільшення грошових виплат можуть викликати тенденцію – зростання сепаратизму на периферії, яке, у свою чергу, активізує сепаратистські настрої у центрі. Тут під сумнів потрапляє право представників Шотландії, Північної Ірландії та Уельсу голосувати у парламенті Великобританії за законопроекти щодо Англії. У результаті, регіон, який завжди виступав за єдність, сам починає відокремлюватися від інших регіонів, що в майбутньому може призвести до того, що існування Сполученого Королівства буде поставлене під загрозу, оскільки жоден регіон не захоче співіснувати разом з іншими в одній країні, а всі створять власні національні держави.

2.2. Боротьба з сепаратизмом в Іспанії

В Іспанії присутність кастильської, галісійської, каталонської та басксько-наваррська етнічності з власними мовами, особливостями інституційного устрою, економічними та політичними правами охоплює вагомий проміжок часу [7, с. 95].

Однак, за всю історію існування Іспанії зазначені етнічності були позбавлені практично всіх переваг і були підпорядковані Мадриду. Незважаючи на те, що в капіталістичний період сформувалися чотири нації, офіційно визнавалася лише кастильська, яка й панувала впродовж формування Іспанської держави. Баски, що проживають в північній області країни, розмовляють баскською мовою, яка не має споріднених мов в жодній європейській державі. Галісійці, що з'явилися в країні з Європи, беруть початок від кельтів. На півдні Іспанії досить чітко відчувається ромський вплив. На північному сході країни мешкають каталонці, які зберегли свою мову та свою культуру. Виходячи з усього цього різноманіття культури,

прагнення народностей до автономії не здається чимось протиприродним, тим більше, що їхні спроби виявити свою індивідуальність та ініціативність у виборі своїх шляхів розвитку та вирішення проблем досить тривалий час придушувалися прихильниками централістичного устрою держави [8, с. 150].

Найбільш яскраво виражену внутрішню згуртованість та національну самосвідомість несуть у собі ті регіони, для яких головним фактором, що зумовив потяг до автономізації, є етнічний фактор, а не лише територіальні та історичні традиції. В Іспанії такими регіонами є Каталонія, Країна Басків та Галісія. Спільною рисою для цих регіонів є їхнє геополітичне розташування, тобто те, що всі вони знаходяться на околиці і межують з іншими країнами, що відкриває їм широкий спектр можливостей для розширення зв'язків на міжнародній арені. Тому їх формування та розвиток відбувалося іншим шляхом, відмінним від регіонів з більшою однорідністю коренів, сформованих навколо Кастилії. За час свого існування у складі Іспанії ці три регіони змогли зберегти свою культуру, свою мову та свою етнічну своєрідність. Проте разом із тим вони значимо відрізняються [11, с. 123].

Як уже було зазначено, більшість випадків сепаратизму ґрунтуються на кризі легітимності уряду, тобто сепаратисти виходять із розрахунку на те, що наявні проблеми ніяк не можна вирішити простою зміною чинної влади і що їх можна подолати лише на рівні Конституційних реформ.

Як приклад для цього твердження можна навести вимоги встановити в країні конфедерацію, запропоновані в 1998 році на зустрічі Баскської націоналістичної партії (БНП), Каталонської правонаціоналістичної партії (КПП) та Націоналістичного блоку Галісії, де була підписана спільна декларація з цього приводу [33].

В Іспанії невіра в офіційну державну владу, її здатність розібратися з проблемами, а також те, що сепаратисти зробили акцент на цілком реальні проблеми державного устрою, які сильно впливають на рівень життя громадян – все це дало потужний поштовх поширенню націоналістичної ідеології. А

пропозиція націоналістів про формування куди менш громіздкого державного апарату, у свою чергу, була схожа на реальне вирішення проблем.

Існуючий в Іспанії державний устрій за роки функціонування довів свою здатність до існування. Однак дана система територіального устрою несе і безліч приводів для суперечок, служить постійним приводом для політичної боротьби, що загострилася останнім часом. Різні політичні сили пропонують різні варіанти змін, які слід, на їхню думку, прийняти для покращення всієї системи (наприклад, деякі політичні сили бажають внесення лише незначних коректив, хтось хоче перетворення на федерацію, інші виступають за конфедеративний лад, а четверті взагалі за повну незалежність) [7, с. 95].

Однією з основних причин для розбіжностей у цьому питанні можна назвати характеристику іспанського адміністративно-територіального устрою, яка полягає в тому, що незважаючи на те, що Іспанія є унітарною децентралізованою державою, влада залишає за собою право приймати остаточні рішення (приклад: стаття 150, 155 Конституції Іспанії). Їй властиві також риси, характерні для федерацій. (наприклад: розмежування повноважень між різними рівнями влади, присутність єдності, незважаючи на багатонаціональність тощо) [20].

Автономії в сучасній Іспанії формувалися в період боротьби з консервативними силами, що відстоюють унітарний лад держави, що вплинуло на Конституцію, яка в результаті стала компромісом між унітаристами та національними силами Іспанії, що прагнуть до найбільшої автономізації, що вилилося в деякі протистояння. Наприклад, адміністративно-територіальний устрій держави позначається лише загальною; немає чіткого поділу прав та обов'язків між центром та регіонами, існує можливість двоякого тлумачення [20].

Частково саме тому здобуття автономії не задовольняло інтереси націоналістів, а скоріше, навпаки, посилювало прагнення до розширення кола прав та повноважень, які знаходяться у розпорядженні регіонів. Процеси глобалізації та євроінтеграції також сприяють бажанню національних меншин

підвищити свою значущість через побоювання позбутися своїх традицій та мови. Наприклад, у Країні Басків та Каталонії сепаратисти використовують штучно створені традиції «суверенної нації» і при цьому відкидають традиції, які пов'язують ці регіони з Іспанією. Також інтерес автономій до розширення своїх прав продиктований формуванням концепції «Європа регіонів», яка підштовхує автономії до розширення своїх власних міжнародних зв'язків.

В Іспанії сепаратизм зазвичай проявляє себе у двох формах – це мирні вимоги незалежності (Каталонія) та терористична боротьба (переважно у Країні Басків за рахунок організації «Країна Басків і Свобода» або ЕТА) [8, с. 155].

ЕТА була утворена у 1959 році і є терористичною організацією. Вона позиціонувала себе як рух басків за національну свободу і вела активну бойову діяльність за формування незалежної держави за рахунок чотирьох іспанських і трьох французьких провінцій, що населяються басками. Здається досить дивним той факт, що більша частина діяльності цієї організації випала на роки демократії, адже саме в цей період Країні Басків було надано надзвичайно широкий спектр прав і свобод, якого вона не мала за всю свою історію і більше прав, ніж більшість інших іспанських автономій (свій парламент, збереження своєї мови, своя податкова система і т.д.). Але, незважаючи на це, бойовики не припинили своєї діяльності. Через це досить часто виникали політичні кризи, і лише у жовтні 2011 року ЕТА оголосила про припинення збройної боротьби через те, що до цього часу більшість ватажків було заарештовано, а зброю вилучено [8, с. 220].

Важливим фактом, який вплинув на прийняття такого рішення, стало і те, що до етарівців стали ставитися не так як у перші десятиліття існування організації (в них бачили героїв-визволителів), а стали бачити в них простих убивць та злочинців. Також варто враховувати міжнародний тиск та осуд дій цього терористичного угруповання.

Однак варто зазначити, що хоча й було оголошено про припинення боротьби, ЕТА не роззброїлася, тому варто розглядати заяву про припинення

боротьби лише як один із етапів процесу, який може привести до вирішення проблеми тероризму в цьому регіоні [8, с. 200].

Прагнення відокремлення від Іспанії помітне й у іншому регіоні країни – Каталонії, жителі якого завжди бажали визнання їхньої винятковості від інших регіонів. А до останнього часу ці устремління підігрівалися ще й тим, що більшість зароблених коштів йшла до бюджету країни.

Каталонці стверджують, що, враховуючи промисловий розвиток регіону, вони втрачають щорічно щонайменше 10% ВВП на користь інших регіонів Іспанії. Погіршила ситуацію криза 2008–2009 років, вкинувши багато країн у рецесію. За даними різних ЗМІ, іспанська економіка, яка з 1999 по 2007 р. зростала в середньому на 3,7% на рік, відтоді знизилася до 1%. Протягом п'яти років після гострої фази кризи Іспанія втратила понад 7% ВВП, безробіття досягло найвищого в Євросоюзі рівня – 30 % [8, с. 160].

Однак на відміну від басків, каталонці все ж таки обирають мирні способи досягнення своїх цілей, зокрема через політичну боротьбу. Наприклад, коаліція «Конвергенція та Союз» має досить широкий вплив у регіоні та поєднує в собі бажання співпрацювати з центром та готовність по можливості розпочати боротьбу за самовизначення. Прийняття нового статуту Каталонії стало важливою подією у формуванні сучасного статусу регіону та її відносин із центром. Навколо ухвалення цього документа точилися досить спекотні суперечки, що було викликано бажанням укладачів визначити Каталонію як «націю». У 2006 р. каталонці запропонували внести до документа формулювання про «націю», а також розширити повноваження регіону у сфері фінансів, імміграції та банківської справи. Він був схвалений на референдумі, що відбувся в автономії 18 червня 2006 р. Протягом кількох років Конституційний суд Іспанії розглядав цю справу і 2010 р. ухвалив скасувати ці поправки як антиКонституційні. Це спровокувало масштабні демонстрації, у яких брали участь сотні тисяч мешканців Каталонії [8, с. 112].

За результатами цієї довгої суперечки було вирішено зберегти термін «нація» лише в преамбулі статуту, яка не має юридичної сили. У самому

статуті Каталонія характеризується «національністю», офіційне визнання набувають прапор, гімн та свято Каталонії. Права у судово-правовій, податковій та інших сферах також було розширено порівняно зі статутом 1979 р. Як можна помітити статут, що гарантує автономію Каталонії, було змінено у бік розширення її прав. Але, незважаючи на це, радикальні націоналісти все ще не наситилися, і їхнє прагнення до здобуття незалежності не згасло.

Глава каталонського регіонального уряду Артур Мас заявив, що не змінить свого курсу і що каталонська влада продовжить шукати шляхи для законодавчого вирішення питання про незалежність. Варто зауважити, що іспанська Конституція забороняє автономіям проводити референдуми щодо відділення [20].

Тепер трохи про третій регіон Іспанії, схильний до сепаратизму, але набагато меншою мірою, ніж вже розглянуті в цій роботі Країна Басків і Каталонія, про Галісію. Важко сказати, що у відносинах Галісії та центру за останні 30 років усе було гладко. Місцеві націоналісти часто бувають незадоволені іспанськими законами (наприклад, тим, що офіційною мовою держави є кастильська, а нації не мають права на самовизначення.) Але проблема відокремлення Галісії від Іспанії ніколи не була такою гострою, якою вона є в Каталонії та Країні Басків. Місцеві сепаратисти ніколи не використовували терор як засіб боротьби. Незважаючи на те, що на сьогоднішній момент питання про відокремлення Галісії гостро не стоїть, все ж таки вогнище сепаратизму в цьому регіоні зберігається при нагоді нагадати про себе.

За останні роки сепаратисти з національних меншин Іспанії зазнали змін.

Коли в 1975 році помер іспанський диктатор генералісимус Франсіско Франко, у Каталонії та Країні Басків були вагомі причини для святкування. Обидва були національними меншинами, чії мови, культуру та самобутність переможець громадянської війни в Іспанії 1936-39 років намагався стерти, а потім гомогенізувати. Прихід демократії та повернення каталонської та баскської самоуправління обіцяли обом регіонам нову еру свободи. Проте

їхній подальший досвід був дуже різним. Баски пройшли чотири десятиліття насильницького сепаратизму, очолюваного терористичною групою Ета, але тепер, схоже, цілком задоволені своєю долею [24, с. 120].

У 2006 році каталонцям вдалося розширити свої права на автономію, а на останньому референдумі про майбутнє Каталонії, що відбувся в жовтні 2014 року, 80,4% виборців проголосували за незалежність регіону [33].

Більшу частину цього часу каталонці мирно діяли – лише для того, щоб раптово кинутися на незалежність у 2017 році, що зіштовхнуло Іспанію з примарою розпаду й занурило її в, можливо, найгіршу кризу після смерті Франко.

У Мадриді досі спокійно реагують на каталонський сепаратизм, вважаючи дії автономного парламенту незаконними. Центральна влада вже оголосила, що оскаржить рішення каталонського парламенту до Конституційного суду. Прем'єр-міністр Іспанії Маріано Рахой впевнений, що резолюція про незалежність іспанської Каталонії «залишиться на папері» [4].

Мадрид стверджує, що Конституція Іспанії не передбачає поділу держави або відокремлення від неї регіонів. Щодо можливого перегляду чинної Конституції та державних кордонів, то це питання може бути вирішене лише на загальнонаціональному референдумі за участю всього населення Іспанії, а не одного регіону. Мадрид назває усі популярні опитування в Каталонії «фарсом і марною тратою часу» [33].

Більш консервативні верстви іспанського суспільства закликають уряд використовувати положення ст. 155 Конституції Іспанії. Це дозволяє уряду призупинити регіональну автономію та створити прямий уряд з Мадрида у разі грубого порушення законів країни місцевими лідерами. На запитання, чи готовий він застосувати армію проти сепаратистів, міністр оборони Іспанії Педро Моренес дипломатично відповів: «Якщо всі підкоряються закону, такі заходи не потрібні» [4].

А на питання, чи можна Каталонію застосувати до ст. 155 Конституції міністр ствердно відповів, що іспанські експерти характеризують це як

готовність іспанського уряду вжити всіх передбачених законом заходів для збереження єдності країни [4].

Прем'єр-міністр Іспанії Маріано Рахой також сподівається на підтримку світової спільноти. За його словами у 2019 році, проти розколу в Іспанії виступили канцлер Німеччини Ангела Меркель, прем'єр-міністр Великобританії Девід Кемерон та американський президент Барак Обама. Дипломат, колишній посол Іспанії в Великобританії Карлес Касауана, вважає, що Європейський Союз допоможе вирішити конфлікт мирним шляхом: «Членство в Європейському Союзі, безсумнівно, є своєрідним захистом від дій, якими ми навряд чи пишаємося. На щастя для всіх, ні репресії, ні повстання не мають політичної користі для тих, хто міг їх ініціювати. Площа Каталонії ніколи не перетвориться на київський Майдан. Не буде снайперів і кривавих вулиць». Центральний уряд припускає, що в разі виходу з Іспанії Каталонії незабаром доведеться вийти з ЄС без права на повторне приєднання. Її також потрібно позбавити права залишатися частиною єдиного ринку, входити до Шенгенської зони та використовувати євро, що, звісно, робить таку незалежність неможливою [4].

Таким чином, прихильники незалежності поки не мають жодної міжнародної підтримки. Все ж, вони навпаки вважають, що іспанський уряд, позбавлений можливості вживати репресивних заходів, не має важелів впливу і змушений буде прийняти волю каталонців. Усі бачать в ЄС союзника та інструмент, який в кінцевому підсумку допоможе їм перемогти [4].

Вважаємо, що Іспанія повинна добре продумати стратегії політичного впливу, тому що, на наш погляд, прагнення до незалежності цих двох культурно різних націй не зникне.

Отже, сепаратизм у Сполученому Королівстві Великої Британії та в Іспанії має давню історію, хоча до цього часу державі вдається ефективно йому протидіяти.

Сепаратизм у Сполученому Королівстві Великої Британії може означати відокремлення будь-якої з країн (Англія, Шотландія, Північна Ірландія, Уельс) або історичних регіонів (наприклад, Ольстер, Корнуолл і Камбрія). Однак найбільше занепокоєння центральної влади Великої Британії викликають сепаратистські настрої у двох регіонах – Шотландії та Північній Ірландії. Причини сепаратизму в цих регіонах різняться: ірландці не задоволені з релігійних та етнічних причин, а шотландці не задоволені переважно своїм економічним становищем.

В історії Великобританії наявні приклади військового врегулювання сепаратизму, однак нині уряд дотримується мирних стратегій, дозволяючи навіть проведення референдумів щодо відокремлення регіонів. Взагалі, Велика Британія є винятковою, тому що вона говорить про себе як про консенсуальний союз і дозволяє мирне та конституційне прагнення до розділення (навіть закріплюючи право Північної Ірландії на приєднання до Республіки Ірландія в міжнародному праві). Це дуже відрізняється від більшості інших країн, демократичних чи інших. Парадокс полягає в тому, що принаймні наразі позиція уряду Великобританії полягає в тому, що немає обставин, за яких право на відділення може застосовуватися до Шотландії.

Незважаючи на прагнення до централізації та шанування традицій, Великобританія все ж таки йде шляхом трансформації своєї політичної системи, про це свідчить посилення регіонів та їх інтеграція в наднаціональні європейські структури. Наприклад, члени Комітету регіонів від Уельсу взяли участь у розробці нової десятирічної економічної стратегії ЄС – Європа 2020, що відкрило привабливі перспективи для економічного розвитку регіону. Взаємини з європейськими інститутами дають можливість регіонам у майбутньому розвивати свою автономію та в перспективі здобути незалежність від британського уряду.

Щодо Іспанії, то тут також переважають економічні та етнічні причини сепаратизму. До сепаратизму найбільше схильні ті регіони, для яких головним фактором є етнічний, а не лише територіальні та історичні традиції. В Іспанії

цими регіонами є Каталонія, Країна Басків та Галісія. Однією з їхніх спільних рис є їхнє геополітичне розташування, тобто те, що всі вони знаходяться на околиці і межують з іншими країнами, що відкриває їм широкий спектр можливостей для розширення зв'язків на міжнародній арені.

В Іспанії сепаратизм зазвичай проявляє себе у двох формах – це мирні вимоги незалежності (Каталонія) та терористична боротьба (переважно у Країні Басків за рахунок організації «Країна Басків і Свобода» або ЕТА).

Щодо боротьби із сепаратизмом, то іспанська Конституція забороняє автономіям проводити референдуми щодо відділення. У Мадриді досі спокійно реагують на каталонський сепаратизм, вважаючи дії автономного парламенту незаконними. Мадрид стверджує, що Конституція Іспанії не передбачає поділу держави або відокремлення від неї регіонів. Щодо можливого перегляду чинної Конституції та державних кордонів, то це питання може бути вирішене лише на загальнонаціональному референдумі за участю всього населення Іспанії, а не одного регіону.

Окрім того, центральний уряд припускає, що в разі виходу з Іспанії Каталонії незабаром доведеться вийти з ЄС без права на повторне приєднання. Її також потрібно позбавити права залишатися частиною єдиного ринку, входити до Шенгенської зони та використовувати євро, що, звісно, робить таку незалежність неможливою. Таким чином, прихильники незалежності окремих іспанських регіонів поки не мають жодної міжнародної підтримки, що стримує відкриті сепаратистські дії, хоча в майбутньому вони можуть стати можливими.

РОЗДІЛ 3

ПРОТИДІЯ СЕПАРАТИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Передумови сепаратизму в Україні

Українсько-російські відносини страждають від різного ставлення до російського імперського минулого. Обидві республіки стали незалежними після розпаду Радянського Союзу в 1991 році, але новим початком для України стала втрата Росією імперії та статусу великої держави.

В Україні гостро виражений мовний націоналізм. Століття імперської та радянської влади встановили російську мову як імперську мову, якою мали володіти підконтрольні етнічні групи. Українська та російська мови є близькоспорідненими, але на практиці нерівноправними [77, с. 132].

Процес асиміляція також є одним з проблемних питань. Особливо в повоєнний період радянська влада заохочувала підконтрольні народи, у тому числі й українців ідентифікувати себе з Радянським Союзом, для створення «радянської людини».

Що означає бути українцем, досі є плінним поняттям, як і те, що означає бути росіянином. Росіяни продовжують ідентифікувати себе з більшим імперським простором, який включає Україну, тоді як багато східних українців висловлюють пострадянську ностальгію, ідентифікуючи себе з «Росією» або політично, або етнічно [75].

Зупинка темпів демократизації та економічних реформ також підігриває проблеми на російсько-українському кордоні. На відміну від цього, на польсько-українському кордоні було стільки ж культурних спорідненостей та історичних суперечок, але розвиток Польщі до функціонуючої демократії та відносно прозорі економічної системи поставив польсько-українські відносини на іншу основу. Імперський дизайн слабший там, де нові європейські цінності доводять свою цінність. Прийняття незалежності та національної ідентичності України є складним для Росії, оскільки позбавляє її радянського минулого [59]. Для Росії після 1991 року цей основоположний

момент їхньої державницької традиції був зосереджений на території нинішньої України [59].

Протягом наступних півтора століть російська імперська адміністрація поступово поглинала українські землі, позбавляючи їх автономії та культурної специфіки. Зростаюча імперія Романових також збільшила свої українські території на заході під час поділів Польщі наприкінці XVIII ст. [75].

Невдовзі позиція українців, або «малоросів», як їх називали на офіційному рівні, стала нагадувати позиції шотландців у Великобританії. Російська імперія із запізненням увійшла в європейську «епоху націоналізму». Проте, коли польське повстання 1863 р. попередило російську владу про політичні наслідки етнічної ідентичності, вона також відреагувала нищівним ударом по мініатюрній, політично поміркованій і майже знеціненій українській інтелігенції.

Указ 1863 р. заборонив видання релігійно-просвітницьких творів українською мовою. Тоді в 1876 році цар Олександр II заборонив видання будь-яких українських книг, у тому числі й літератури, а також використання української мови на сцені [17, с. 60].

Офіційна ідеологія царської держави вважала українців імперії лише «малоросійським племенем» російського народу — вони не потребували власної мови чи культури, а невдовзі просто влилися в російський етнос.

За іронією долі, такий погляд на українців також означав, що імперський уряд не робив жодних послідовних зусиль для асиміляції українського селянства, оскільки для царських лідерів «українці» були фактично «російськими». Царські функціонери лише намагалися не дати ідеям сучасного націоналізму дійти до українського народу, який, на їхню думку, ідентифікуватиме себе з царською імперією та її панівною етнічною групою.

Під час поділів Польщі наприкінці XVIII століття найзахідніший регіон України увійшов до складу Австрійської імперії Габсбургів. Імператори Габсбурги також отримали дві менші населені українцями території від Османської імперії та Угорського королівства.

Усі українські землі в Австрійській імперії були аграрними захолами з невеликим промисловим розвитком і застарілим культурним життям. Українське селянство мало вплив у найбільшому з цих регіонів — коронній землі Галичини, де панувала польська шляхта.

Але сама етнічна мозаїка імперії Габсбургів сприяла розвитку сучасної української ідентичності. Австрійські німці не могли сподіватися асимілювати невеликі меншини в етнічно клаптевій імперії, якою вони керували, як робив російський уряд у своїй власній імперії. Натомість вони працювали, щоб налаштувати меншини один проти одного. У провінції Галичина австрійці підтримували свою владу, балансуючи вплив польського політичного класу з тиском і голосами українського селянства, а з часом і культурною роботою українського духовенства та інтелігенції [10, с. 70].

Незручний і несвідомий «європейський» вибір західних українців мав далекосяжні наслідки. Уряд у Відні не тільки визнав їх як окрему етнічну групу, але й Австрійська імперія також запропонувала їм досвід, якого зовсім не було на російському боці кордону, – політичну участь. Українці в імперії Габсбургів могли як розвивати свою культуру, так і бути частиною парламентаризму, яким би обмеженим він не був.

На відміну від своїх побратимів-українців на сході, українська інтелігенція в Австрії невдовзі виробила чітку концепцію сучасної української етнічної ідентичності й потягнулася до селянства через мережу читацьких клубів і шкіл.

Австрійський уряд сприяв цьому процесу національного будівництва, частково для того, щоб створити протипагу полякам, а частково тому, що він готувався до війни з Росією. Наприклад, у 1890-х роках Міністерство освіти Австрії допомогло перевести українські школи на сучасну орфографію, що підкреслювало відмінності між українською та російською мовами [3, с. 300].

Австрійці також допомогли зробити Українську католицьку церкву національною інституцією. Оскільки вона поділяла східні обряди з Православною Церквою, релігія галицьких українців слугувала маркером

їхньої відмінності від поляків-католиків, а не від православних східних українців.

Коли наприкінці Першої світової війни і Австро-Угорська, і Російська імперії – одна визнавала українців народом, а інша заперечувала їхнє існування – розвалилися наприкінці Першої світової війни, на карті Європи на короткий період виникли дві українські держави. Українська Народна Республіка зі столицею в Києві та Західноукраїнська Народна Республіка в Галичині навіть зуміли проголосити свою унію, але не вистояли в геополітичних потрясіннях, які послідували далі.

Коли галицька українська армія, розбита поляками, перейшла до колишньої України під владою Росії, українці з двох імперій зіткнулися з відмінностями в політичних поглядах та українській ідентичності. Для націоналістичних, консервативних галичан східні жителі виглядали лівими та більш заплутаними у своїй етнічній ідентичності.

Ця усвідомлена різниця між західними та східними українцями зберігалася протягом наступного століття, хоча уявний «націоналістичний Захід» поступово розширювався протягом цього часу, оскільки населення центральної та, меншою мірою, східної України також прийняло сучасну українську національну ідентичність.

Проте, як сьогодні, так і століття тому, зовнішня військова сила була головним чинником формування українського державного проекту.

У 1918 році німецька армія підтримала маріонеткову Українську державу як буфер проти більшовицької Росії та з надією використовувати сільськогосподарські землі України як хлібний кошик. Німці віддавали перевагу українській монархії, а не паралельній своїй політичній системі. Але ця ідея була недовгою як через лівий імпульс того часу, так і через поразку Німеччини від союзників.

Тоді, в розпал Громадянської війни в Росії, російська Біла Армія рушила на українські території, сподіваючись на відновлення Російської імперії в якійсь більш-менш демократизованій формі, але і вони зазнали поразки.

Нарешті, після кількох невдалих спроб Червоної Армії вдалося забезпечити контроль над Україною. Останнім оплотом старої царської Росії, який пізньої осені 1920 року штурмували більшовицькі війська, був Крим [10, с. 67].

Перша світова війна та громадянська війна, що послідували за більшовицькою революцією, підтвердили для радянського лідера Володимира Леніна, що націоналізм – це сила, з якою слід рахуватися, але яку можна було подолати з часом.

Більшовики вирішили зберегти якомога більшу частину Російської імперії, і вони сподівалися роззброїти потенційні націоналістичні настрої, створивши національні батьківщини або республіки для багатьох представників більшої етнічності держави. В Україні більшовикам також довелося мати справу з прецедентом незалежності Української Народної Республіки, який унеможливив для них просто поглинання українських губерній у склад радянської держави.

У березні 1919 р. з підконтрольних їм українських етнічних земель більшовики створили Українську Радянську Республіку у федерації з Радянською Росією. У 1922 році Українська Радянська Республіка стала однією з (теоретично рівноправних) республік-засновників Радянського Союзу.

Проте кордони залишалися непостійними, оскільки Радянська Росія та Україна протягом 1920-х років обмінялися кількома повітами через етнічний склад та економічну раціональність. Місто Таганрог, де народився письменник Антон Чехов, недовго перебувало у складі Радянської України - з 1920 по 1924 рік.

Крим був не частиною України, а автономною республікою в складі Російської Федерації, яка була національною батьківщиною для кримських татар, хоча росіяни були найбільшою етнічною групою на півострові.

Проте більшовики, як і українські національні уряди до них, не сумнівалися, що Донбас (регіон Донеччини у східній частині нинішньої

України) та інші східні регіони є етнічно українськими. Те, що значна частина місцевого населення розмовляла російською, значною мірою не мало значення для рішень політиків того часу.

Починаючи з середини 1920-х років, більшовики розпочали політику, відому як «коренізація», яка надала неросійським національностям СРСР механізм позитивних дій для підтримки їхньої мови, культури, освіти та доступу до місцевих керівних посад.

Українська республіка стала демонстрацією коренізації, оскільки радянська влада мала задуми на території Польщі, яка в кінцевому підсумку утримала Галичину. Радянські лідери хотіли представити свою державу як здійснення мрій пригноблених українців про процвітаючий автономний політичний і культурний регіон, і деякі більшовицькі політики в республіці щиро вірили в цей проєкт [75].

Але на початку 1930-х років ставлення до українців у Радянському Союзі почало змінюватися від пропаганди української культури та суспільства до її обмеження та придушення. Йосип Сталін з підозрою ставився до політики коренізації. Він був стурбований тим, що, проводячи політику, яка відповідала вимогам націоналістичних лідерів, намагаючись приборкати націоналізм у довгостроковій перспективі, радянські лідери фактично пропагували національну ідентичність у короткостроковій перспективі, що загрожувало безпеці радянської системи.

У рамках багатьох різких змін у політиці за часів Сталіна він поклав кінець політиці коренізації та розв'язав Голодомор 1932–1933 років. Замість того, щоб зробити Радянську Україну привабливою для українців за кордоном, він скористався можливістю анексувати етнічно українські землі від Польщі в 1939 році, Румунії в 1940 році та Чехословаччини в 1945 році. Таким чином, навіть в епоху внутрішнього підкорення, радянський експансіонізм допоміг залучити більшість українців.

Возз'єднання українського народу в межах Української Радянської Соціалістичної Республіки послужило приводом для цих геополітичних

кроків, і за іронією долі саме сталінська Червона Армія здійснила націоналістичну мрію про єдину Україну. Проте створена ним українська держава була повністю включена в радянську політичну та соціальну тканину, з кожним важливим рішенням, прийнятим у Кремлі [10, с. 70].

Післявоєнний період відбувся реінкарнацією знайомої імперської моделі. Офіційна ідеологія представляла українців захопленими учасниками більшого радянського проекту, а також вдячними молодшими братами росіян, провідною силою країни.

Саме для того, щоб відзначити 300-річчя царської інкорпорації козацької України, у 1954 році Хрущов задумав передачу Криму від Російської республіки до Української РСР – хитрий економічний крок, але й символічний політичний жест. Півострів був сухопутним сполученням лише з Українською республікою і звідти отримував прісну воду та електроенергію. Регіон дійсно був частиною України задовго до того, як радянська влада здійснила адміністративну передачу.

Оскільки політика корінізації була давно залишена, для цілей цього рішення мало значення, що більшість кримчан на той час становили етнічні росіяни. Сталін депортував корінних кримських татар до Середньої Азії в 1944 році, залишивши росіянами більшість. Повзуча асиміляція в інших частинах республіки до російських норм також означала, що східні регіони України могли залишатися переважно російськими за культурою, хоча і з більшістю українського населення.

Хоча за радянських часів це етнічне збігання не створювало проблем, воно створило б проблеми для незалежної України. Характерно, що масові протести, які означали кінець Радянської федеративної держави, почалися в анексованих регіонах порівняно пізно, особливо в Західній Україні та республіках Балтії. Сила етнічної ідентичності та пам'ять про громадянську єдність там були найсильнішими.

Після розпаду Радянського Союзу в 1991 році, коли нова незалежна українська держава намагалася структурувати нову політичну систему та

перетворити економіку з радянської моделі, українці поставили під сумнів свої майбутні відносини з Росією на сході та Європою на заході.

Протягом останніх двох десятиліть питання Росія-Європа все частіше ставилося як або-або: Україні доведеться обирати між більш тісними зв'язками з Росією чи з Європейським Союзом. З Росією на сході під керівництвом Путіна підтримувати міцні зв'язки з обома сторонами було неможливо. Але майже з самого початку спостерігачі відзначали цікаву політичну хвилю в Україні [75].

На дострокових виборах демократичні націоналісти, які виступали за «європейський вибір», тобто політику все більшого пов'язування України з Європою та Європейським Союзом в економічному, політичному та культурному плані, перенесли лише Галичину в крайню західну частину України, де Українська національна ідентичність та громадянське суспільство були найсильнішими. Але незабаром їхній політичний вплив почав поширюватися на схід. На початку 2000-х виборці центральної України також переходили на національно-демократичну сторону.

На момент Помаранчевої революції 2004 року в Україні, яка була викликана фальсифікаціями виборів на користь проросійського кандидата, «проєвропейська» хвиля досягла Києва, таким чином вперше охопивши більше половини України.

Коли прем'єр-міністр Віктор Янукович намагався зафіксувати результати виборів, щоб перемогти на посаді президента, у всіх великих містах спалахнули масові протести. Умисне отруєння опозиційного кандидата, явно прозахідно налаштованого Віктора Ющенка, розпалило вогонь. Під міжнародним тиском проросійська сторона поступилася, на велике невдоволення Путіна. Вибори були повторно проведені та відслідковані, що призвело до влади Ющенка.

Помаранчева революція була в першу чергу не революцією проти російського впливу, а радше етнічно сліпим протестом проти корупції та позбавлення прав. У 2004 році радикальні націоналісти залишалися

маргіналізованими серед маси протестувальників, які сподівалися на краще майбутнє для всіх, але використовували українську мову як маркер, а патріотичну риторику – як інструмент мобілізації.

Незалежно від політичних позицій усі українські лідери з 1991 року намагалися знайти місце для української національної спільноти між європейським і російським впливом. Справді, хоча всі президенти незалежної України до Віктора Януковича обіцяли тіснішу співпрацю з Росією, врешті-решт вони продовжили проєкт націотворення, балансуючи між Росією та Заходом.

Проте важливо, що Росія за президенства В. Путіна, відкрито стала на бік переможеного режиму після Помаранчевої революції, таким чином встановивши для багатьох українців чіткий зв'язок між імперським російським/радянським минулим та жалюгідним сьогоденням, проти якого вони повстали.

Цей зв'язок, згодом посилений політичною позицією Росії, яка не співпрацює з помаранчевими урядами, допомагає пояснити нещодавнє зростання правих радикалів у Західній Україні. Ці радикальні правиці, яких російські державні ЗМІ називають «фашистами», у свою чергу послужили приводом для ще більшої участі Росії в українських справах.

Зростання впливу правих націоналістів у західних регіонах стало особливо помітним після того, як Янукович зміг перемогти на виборах у 2010 році. Під час останніх парламентських виборів 2012 року права партія «Свобода» не лише пройшла до парламенту, а й отримала більше місць, ніж колись могутні комуністи. Обидва, однак, були відносно незначними гравцями в українській політиці.

Проте неявний зв'язок між Росією та радянським минулим спрацював протилежним чином на Донбасі, депресивному промисловому регіоні України, де ностальгію за радянським патерналізмом і субсидіями підтримувала спочатку Комуністична партія протягом 1990-х років, а після її розпаду, Партія регіонів В. Януковича.

За останнє десятиліття політичні боси регіону за допомогою російського телебачення встановили «Європу» та «український націоналізм» як близнюків західної сучасності – сучасності, яка представлена як нижча за те, що може запропонувати Росія. Таким чином уже кілька років триває довгострокова кампанія із завоювання сердець і розумів мешканців Донбасу для Росії.

Як і етнічні росіяни в Криму з їхньою ностальгією за імперською військовою славою і за багатими відпочивальниками з Москви, російськомовні на Донбасі сумують за старими добрими радянськими часами. Але вони переносять свою ностальгію в Путінську Росію [75].

Російська культура, радянська ковдра добробуту та імперська слава є основними складовими цієї ідеологічної порохової бочки, яку можна нейтралізувати лише шляхом побудови демократичної та процвітаючої України.

Українська криза показала, що Захід підвів Україну. Задоволені перемогою в холодній війні, західні держави не інвестували в розбудову ринкової економіки та демократії в пострадянських країнах. Плану Маршалла для України (або інших колишніх радянських країн) не було, а Європейський Союз ніколи не пропонував чіткого шляху приєднання.

Не дивно, що авторитаризм у російському стилі, який підтримується доходами від нафти та газу, все ще виглядає привабливим для багатьох на сході України, де національні ідентичності залишаються мінливими. Справа не в тому, що українська ідентичність слабка, а в тому, що пов'язаний з нею прозахідний і демократичний вибір не отримує тієї фінансової та матеріально-технічної підтримки з боку Заходу, яку Росія пропонує своїм прихильникам.

Для українців міцна національна ідентичність і незалежна держава історично пов'язані з європейським вибором. Частково це так, оскільки вибір Росії пов'язаний з імперським проєктом, в якому Україна грає роль молодшого партнера. Це означає, що для розв'язання нинішньої української кризи Росія також повинна буде змінитися – це, можливо, малоімовірна подія.

Проте така зміна з боку Росії не є безпрецедентною. Польсько-українські відносини та довга історія польського контролю над українськими землями є прикладом того, як колишній імперський господар може бути маяком демократії та економічних реформ замість того, щоб розпалювати сепаратистське насильство в сусідній країні.

Сучасна криза в Україні розпочалася на початку 2014 року після української «Революції Гідності», яка, у результаті сприяла усуненню проросійського президента. Згодом Росія направила війська для анексії Криму, стверджуючи, керуючись приводом захисту прав громадян Росії та російськомовного населення, які проживають на південній території України. Анексія дала Росії стратегічний чорноморський порт, принесла російському президенту Володимиру Путіну значний відсоток внутрішньої підтримки та викликала широке міжнародне засудження.

Одразу після цього Росія та деякі українські політичні еліти організували проросійське повстання на сході України: підтримувані Росією сепаратисти в Донбасі на сході України захопили значну частину Донецької та Луганської адміністративних областей, де більшість жителів – російськомовні, і оголосили про створення Донецької Народної Республіки та Луганської Народної Республіки.

Російськомовне населення Східної України є результатом складної історії, що сягає багатьох століть. Частина сучасної Східної України перебувала під владою Російської імперії набагато довше, ніж Західна Україна. Землі на схід від Дніпра стали називатися «Лівобережною» Україною та центром промисловості та вугілля. Західна частина України частіше опинялися під зміною контролю різних європейських держав, зокрема Польщі та Австро-Угорської імперії. На сьогоднішній день населення на сході України більше російськомовне [59].

На початку літа 2014 року в Донецькій та Луганській областях розгорнулася повноцінна війна між сепаратистами та українськими збройними

силами. Навесні 2015 року було введено попереднє припинення вогню. Припинення вогню продовжує триматися з поодинокими порушеннями.

Під час початку повстання на сході України у квітні 2014 року деякі спостерігачі передбачали, що сепаратистський рух пошириться на інші частини південного сходу України. Всупереч цим прогнозам, повстання залишалося стримованим. Жодна область за межами Донецька чи Луганська не зазнала такого масштабного збройного конфлікту та не потрапила під контроль сепаратистів. Сепаратисти не тільки не змогли реалізувати проєкт великої «Новоросії» від Харкова до Одеси, а й не змогли зміцнити свої позиції в межах Донбасу. Лише 63% муніципалітетів Донецької та Луганської областей були під контролем сепаратистів протягом першого року конфлікту, і менше чверті цих територій чинили опір українським урядовим силам під час спроби Києва звільнити їх навесні та влітку 2014 р. [59].

Для того, щоб розробити найкращу політику для вирішення конфлікту, важливо зрозуміти причини локальних змін в інтенсивності конфлікту. Оскільки дохід від менш ризикованої юридичної діяльності зменшується порівняно з доходом від повстанської поведінки, очікується, що участь у заколоті зросте. Найпоширеніші відповіді на це запитання в пресі та аналізі політики потрапили до однієї з двох категорій: етнічність та економіка. Перша точка зору передбачає, що повстання будуть більш вірогідними та інтенсивнішими в районах, де проживає велика концентрація етнолінгвістичних меншин – у цьому випадку росіян чи російськомовних українців. Відповідно до цієї логіки, географічно зосереджені меншини можуть подолати деякі проблеми колективних дій, пов'язаних з повстанцями, – наприклад, стеження за перебіжчиками та покарання – водночас залучаючи бойовиків, зброї та економічної допомоги від коетнічних груп у сусідніх державах. Володимир Путін, серед інших, назвав конфлікт на Донбасі, перш за все, етнічним: «Суттєве питання полягає в тому, як гарантувати законні права та інтереси етнічних росіян та російськомовних на південному сході України» [59].

Альтернативним поясненням різниці в інтенсивності повстання є економічні альтернативні витрати. Відповідно до цієї точки зору, оскільки прибуток від менш ризикованої легальної діяльності зменшується порівняно з доходом від повстанської поведінки, участь у заколоті має зростати. Оскільки Майдан і Революція гідності проголосили прихильність європейським цінностям і стали на шлях до Європи та від Євразійського митного союзу з Росією, альтернативні витрати повстанців на Донбасі зменшилися. Як сильно промислово розвинений регіон із глибокими економічними зв'язками з Росією, Донбас був унікально підданий потенційним негативним економічним потрясінням, викликаним відкритістю торгівлі з ЄС, жорсткою економією та торговими бар'єрами з Росією. Боець повстанців з батальйону «Восток» резюмував наступне: «багато шахт почали закриватися. Я втратив роботу. Тоді, з тим, що сталося навесні, я вирішив вийти і захищати своє місто» [59].

Дані мікрорівня щодо насильства, етнічної приналежності та економічної активності на сході України дозволяють оцінити відносну пояснювальну силу цих двох точок зору. Дані свідчать про те, що місцеві економічні фактори є більш сильними провісниками насильства та територіального контролю, ніж російська етнічність чи мова. Етнічна приналежність мала вплив лише там, де економічні стимули до повстання були вже слабкими. Сепаратисти на сході України були «проросійськими» не тому, що розмовляли російською, а тому, що їхні економічні засоби до існування довгий час залежали від торгівлі з Росією, і тепер вони бачили, що це джерело існування під загрозою.

Економічні корені проросійського заколоту очевидні з нових даних про насильство та контроль, зібраних із повідомлень про інциденти, опублікованих українськими та російськими інформаційними агентствами, заяв уряду та повстанців, щоденних «карт конфліктів», опублікованих обома сторонами, і новин у соціальних мережах. Дані включають 10 567 насильницьких подій на Донбасі на муніципальному рівні, зафіксованих між

втечею тодішнього президента Віктора Януковича в лютому 2014 року та другою Мінською угодою про припинення вогню в лютому 2015 року [75].

Щоб пояснити різницю у часі та інтенсивності насильства та контролю, можна розглянути частку російськомовних, які проживають у кожному муніципалітеті, і частку місцевого населення, зайнятої в трьох галузях, кожна з яких по-різному вразлива до постеконічного шоку Євромайдану.

Сюди входить машинобудування, яке залежить від експорту до Росії, дуже вразливе до російського імпортозаміщення. На іншому полюсі – металургійна промисловість, яка менш залежить від Росії і є потенційним бенефіціаром збільшення торгівлі з ЄС. Важливим фактором є зайнятість у гірничодобувній промисловості, яка стала залежною від державних субсидій часів Януковича і стала дуже вразливою до заходів жорсткої економії, введених Міжнародним валютним фондом.

Враховуючи відносну схильність цих галузей до економічних потрясінь після Євромайдану альтернативні витрати повстання були найнижчими в містах машинобудування і найвищими в містах металургії, а шахтарські міста опинилися в середині.

Аналіз також врахував низку інших потенційних факторів насильства, включаючи місцевість, матеріально-технічне забезпечення, близькість до російського кордону, довоєнні виборчі моделі та побічні ефекти від діяльності повстанців у сусідніх містах.

Статистичний аналіз цих даних показує, що довоєнний склад муніципалітету є сильнішим і надійнішим провісником активності повстанців, ніж місцевий етнолінгвістичний склад. У муніципалітетах, які більш схильні до негативних торговельних потрясінь з Росією (муніципалітети з високою часткою населення, зайнятого у машинобудуванні та видобутку корисних копалин), насильство в цілому відбувалося частіше і було інтенсивнішим [59].

Ці регіони – де місцеве населення було дуже вразливе до торговельних перебоїв з Росією – також підпали під контроль повстанців раніше, і уряду знадобилося більше часу для звільнення, ніж муніципалітети, де робоча сила

менше залежала від експорту до Росії. У будь-який день муніципалітет із зайнятістю вище середнього в машинобудівній галузі приблизно вдвічі частіше потрапляв під контроль повстанців, ніж муніципалітет із зайнятістю нижче середнього в галузі.

Навпаки, є мало доказів «ефекту російської мови» на насильство або взаємодії між мовою та економікою. Вплив довоєнної зайнятості в промислових підприємствах на повстання однаковий у містах, більшість населення яких є російськомовним, як і там, де більшість – україномовне. Російська мова виступала трохи краще як провісник контролю повстанців, але лише за певних умов. Зокрема, там, де економічна залежність від Росії була відносно низькою, регіони з великою кількістю російськомовного населення, як правило, потрапляли під контроль повстанців на початку конфлікту. «Мовний ефект» зник у регіонах, де будь-яка з трьох галузей була значною. Іншими словами, етнічна приналежність і мова мали вплив лише тоді, коли економічні стимули для протистояння були слабкими.

3.2. Боротьба України за збереження її територіальної цілісності

У боротьбі з сепаратизмом значну роль відіграло впровадження закону «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму», який визначає, що фінансування дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, – карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до двох років та з конфіскацією майна; фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення Конституційного ладу або захоплення державної влади, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до двох років та з конфіскацією майна» [16].

З моменту початку насильства на Сході було укладено дві угоди, Мінська I та Мінська II, спрямовані на припинення бойових дій [23]. Експерти наголошують, що Мінські домовленості є лише політичною угодою і не мають обов'язкової сили за міжнародним правом. Тим не менш, російська сторона наполягала на тому, що Мінські угоди є «законом» і міжнародно-правовим актом, який є обов'язковим для виконання, тому їх пункти не можуть бути переглянуті. Причина, чому російська делегація наполягала на такій позиції, полягає в порядку параграфів – той, що стосується місцевих виборів, передусе тому, що стосується відновленого прикордонного контролю. Російська сторона наполягає на тому, що вони мають виконуватися у такому ж порядку.

Росія розуміє, що така позиція неприйнятна для України, і продовжує блокувати переговорний процес. Віце-прем'єр-міністр, міністр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, заступник голови української делегації в Тристоронній контактній групі Олексій Резніков наголосив, що Мінські домовленості є політико-дипломатичним жестом. Незважаючи на те, що Рада Безпеки ООН привітала укладення Мінських домовленостей і схвалила заходи щодо їх виконання, резолюція Ради не говорить про їх обов'язковість. «Мінські угоди – це політичний процес. Узгоджені документи не є обов'язковими за міжнародним правом. Російська сторона каже, що Рада Безпеки ООН це підтвердила, але це неправда. Якщо ви уважно прочитаєте резолюцію, то побачите, що вона не робить Мінські угоди міжнародно обов'язковими», – сказав Валерій Чалий, голова правління Українського кризового медіа-центру. Народний депутат від фракції «Слуга народу» Олександр Мережка заявив, що Україна буде прагнути виконання Мінських домовленостей для відновлення своєї територіальної цілісності та суверенітету. Водночас він погодився з іншими учасниками, що Мінські домовленості є політичною угодою і не є обов'язковими за міжнародним правом [70].

Нинішнє припинення вогню відповідає Мінським угодам-II. ЄС відіграв активну роль у пом'якшенні конфлікту. Він був у ролі посередника між

сторонами конфлікту протягом усього періоду від початку протестів Євромайдану, які повалили владу в лютому 2014 року. ЄС також запропонував технічну, фінансову та дипломатичну підтримку новому українському уряду.

Мінські угоди 2014 та 2015 років поклали кінець військовим наступам. Вони також виклали дорожню карту для реабсорбції підконтрольних сепаратистам регіонів до складу України, яка закликає надати Києву обмежений самоврядний статус цих територій. Проте впровадження застопорилося, а тим часом близько 75 000 військовослужбовців – переважно громадян України з обох сторін – все ще протистоять один одному на 450-кілометровому фронті. Близько 800 000 мирних жителів також живуть на лінії вогню, в той час як кілька мільйонів проживають у районах, де є мінні та нерозірвані снаряди. Кількість загиблих у конфлікті збільшується майже щотижня і становить понад 14 000 [75].

Таким чином, тривалі зусилля щодо встановлення миру на Донбасі зайшли в глухий кут. Заходи, які вживають воюючі сторони для деескалації насильства, можуть врятувати життя населення, але людські втрати залишаються наявними. Наочний пояснювач Crisis Group показує цю динаміку [75].

Нова інтерактивна функція Кризової групи «Конфлікт на українському Донбасі: візуальний пояснювач» відображає втрати як військових, так і цивільного населення та ілюструє зв'язок між припиненням вогню та затишшям у бойових діях. Це свідчить про те, що припинення вогню діє – поки не трісне під вагою переговорів, що зайшли в глухий кут. Крім того, це показує, що жертви серед цивільного населення від бойового вогню чітко корелюють з інтенсивними боями в міських і приміських районах, зменшуючись майже до нуля, коли діє перемир'я. Втрати серед цивільного населення від мін, однак, не пов'язані з тим, чи діє перемир'я, і останнім часом вони зросли, ймовірно, через збільшення пішохідного руху через сильно заміновані райони.

У сукупності дані, надані цим новим пояснювачем, вказують на те, що за відсутності довготривалого політичного рішення, якщо сторони хочуть виконати свій заявлений намір обмежити жертви серед цивільного населення, вони повинні взяти на себе зобов'язання щодо відходу від зон з інтенсивним рухом транспорту та всебічного розмінування. Обидва ці кроки важко продаються польовим командирам, для яких утримання території зазвичай має перевагу. Але розведення є єдиним способом надійно знизити рівень втрат, за винятком непрактичного переміщення цивільного населення подальше від небезпеки [75].

Розбивка даних також показує, що хоча втрати як цивільних, так і бойових людей від важкого озброєння залишаються нижчими, ніж до припинення вогню в липні 2020 року. Вогонь зі стрілецької зброї протягом цього періоду становить більшу частину втрат. Застосування важкого озброєння, такого як артилерія та міномети, заборонено Мінськими домовленостями. Але обидві сторони час від часу використовують цю зброю, тому зменшення втрат також свідчить про те, що вони змогли краще відкалібрувати свій вогонь за допомогою дронів та іншого сучасного обладнання, щоб зменшити побічний збиток.

За перші шість місяців 2021 року втрати серед цивільного населення від важкої зброї зменшилися в п'ять разів у порівнянні з аналогічним періодом минулого року, тоді як втрати від стрілецької зброї залишалися стабільними. Втрати серед бойовиків від важкого озброєння також зменшилися, хоча й менш різко, навіть якщо кількість смертей серед українських урядових військ від стрілецької зброї – і, зокрема, снайперського вогню – зросла з 18 у 2020 році до 24 у 2021 році до сьогодні. Цей ріст узгоджується з інтерв'ю Кризової групи та повідомленнями українських ЗМІ, які вказують на посилення активності підтримуваних Росією (і нібито російських) снайперів [75].

Крім того, оскільки в минулому році число втрат серед цивільного населення від живого вогню зменшилося, кількість смертей і поранень від мін і нерозірваних боєприпасів зросла: вони становили одну чверть втрат у 2020-

2021 роках, але подвоїлися в порівнянні з попереднім півріччям у першому півріччі 2021 року. Протягом вісімнадцяти місяців основна маса таких жертв сталася на березі річки Сіверський Донець, яка відділяє підконтрольну уряду частину Луганської області від так званої Луганської Народної Республіки. Територія була досить замінована. Звіти також свідчать про те, що жителі контрабандою перевозять їжу та інші товари через річку, що ставить їх під загрозу, хоча неясно, чи активізували вони цю діяльність останнім часом чи ні. У той же час в інших регіонах потрапляння під вогонь може означати, що мешканці почуваються комфортно, блукаючи подалі від дому, що збільшує їхні шанси підірвати міни.

У липні 2021 року Росія згрупувала війська біля кордону України в кількостях, яких не було з 2015 року, коли її сили допомогли вести низку нищівних боїв на українській землі. Це було зроблено під приводом зростання кількості порушень режиму припинення вогню на фронті, хоча підтримувані ним сепаратисти були так само відповідальні за порушення, як і українські сили.

Нарощування військ Москви, ймовірно, було геополітичним сигналом, а не прелюдією до можливого вторгнення. Але якщо з цього приводу насильство на Донбасі забезпечило Кремлю зручне і водночас сумнівне алібі для його агресивної поведінки. Це не означає, що кожен підйом бойових дій пов'язаний із переслідуванням певної сторони політичних цілей. Проте зростання насильства свідчить про те, що коли мирні переговори втрачають темп, обидві сторони бачать зменшення стимулів до стриманості. Як сказав український командир Кризовій групі у 2020 році, армії потрібно або воювати, або розлучатися: уздовж лінії фронту на Донбасі війська можуть тримати вогонь лише так довго, якщо немає кроків до миру. Проте, як свідчать події квітня 2021 р., будь-яка ескалація на фронті може дати Росії привід для подальшої загрози Києву [75].

Обидві сторони стверджують, що захищають життя своїх українських співвітчизників, припускаючи, що їх потрібно мотивувати погодитися краще

захищати цивільне населення. Але на практиці все складніше, і військові розрахунки загалом переважають над гуманітарними проблемами.

Лідери сепаратистів показали, що готові використовувати жертви серед цивільного населення в пропагандистських цілях. Зазначаючи, що де-факто виборці республік становлять більшість втрат від бойових обстрілів, вони наводять кількість загиблих і поранених як доказ злодійства Києва. Також відомо, що вони поширювали дуже сумнівні повідомлення про загибель мирних жителів, можливо, щоб заручитися більшою підтримкою своїх покровителів у Москві. Наприклад, у квітні 2021 року, коли Росія вводила війська до прикордонних з Україною районів, вони оголосили про те, що український безпілотник убив п'ятирічного хлопчика в передмісті Донецька. Насправді хлопець загинув приблизно за 15 км від фронту, поза зоною дії українських безпілотників, можливо, через нерозірваний снаряд, який знайшов у своєму дворі (справді, дані Кризової групи показують, що 75% інцидентів, під час яких діти були вбиті або поранені від нерозірваних боєприпасів у 2020–2021 роках, відбувалися в районах, які контролюються сепаратистами, що вказує на справжню проблему, з якою де-факто має зіткнутися влада) [75].

Чиновники, як правило, не бажають визнавати, що стрілянина з позицій у районах, таких як передмістя Донецька, може спровокувати вогонь у відповідь і призвести до загибелі мирного населення. Вони відмовилися від пропозицій перемістити свої війська, щоб утримати місцевих жителів подальше від лінії вогню.

З іншого боку, громадські діячі в підконтрольному Україні уряді іноді не помічають або мінімізують проблему втрат мирного населення від бойового вогню. Втрати серед цивільного населення часто не потрапляють в українські новини, частково через відсутність у журналістів доступу до надійних джерел у районах за межею лінії; ЗМІ, як правило, акцентують увагу на героїзмі урядових військ. Деякі українці, які виступають за військових, мають на увазі, що мирні жителі, особливо на підконтрольних сепаратистам територіях, самі

винні у своїй долі, вперто залишаючись у своїх домівках, а солдати, на думку захисників військ, ризикують життям і здоров'ям.

Зусилля обмежити жертви серед цивільного населення за допомогою суворіших положень про припинення вогню також викликали негативну реакцію проти українських посадовців. У середині 2019 року Київ запропонував заборонити вогонь у відповідь. Прес-секретар президента Зеленського захищав цю пропозицію, стверджуючи, що коли урядові війська стріляють у відповідь по супротивниках, розташованих у населених пунктах, «гинуть наші люди, наші українці». Опозиційні політики звинуватили Київ у ігноруванні імперативів боротьби з силами вторгнення; високопоставлені військові звинуватили прес-секретаря в наклепі, активісти заявили, що він повторює російську пропаганду, а генпрокурор України викликав його на допит на тій підставі, що він сприяв ворогу. Від цієї пропозиції поки що відмовили, і сторони уклали більш м'яку угоду. Але ця угода 2019 року виявилася слабкішою, короткочасною та менш очевидною для цивільного населення, ніж угода, яка була підписана в 2020 році, яка включала заборону на вогонь у відповідь. Якщо уникнення питання про вогонь у відповідь може мати короткострокові тактичні та політичні переваги, наслідки такого вчинку поглиблюють обурення серед цивільного населення з обох сторін і лише посилюють підйом Києва до реінтеграції втрачених територій.

Кроки, які б врятували життя, очевидні, але складні. У минулому Кризова група рекомендувала дотримуватись взаємного розмежування в районах з інтенсивним рухом цивільного населення. Допомогло б і розмінування. Але міжнародні спостерігачі, які знають про переговори, кажуть, що комбатанти навряд чи вийдуть із зон з інтенсивним рухом транспорту – саме там, де відбувалися найжорстокіші бої 2014-2015 років, оскільки обидві сторони вважають їх стратегічно та символічно значущими – без всебічного мирного врегулювання. Фахівці також не думають, що будь-яка сторона займатиметься розмінуванням, доки тривають бойові дії.

Оскільки ні розведення, ні розмінування не є ймовірними, і жодні військові не відсунуть окопи від населених пунктів, кілька київських депутатів запропонували переселити жителів цих районів як спосіб врятувати життя мирного населення. Ідея має багато недоліків, серед яких її нездійсненність у густонаселених непідконтрольних уряду районах. У підконтрольній уряду України території це може бути більш здійсненним і, можливо, більш прийнятним для населення. За словами гуманітарних працівників і співробітників місії моніторингу припинення вогню Організації з безпеки і співробітництва в Європі, більше жителів прифронтової лінії прагнуть переїхати, ніж у попередні роки. Ті, хто залишився, щоб бути ближче до близьких по інший бік лінії розлуки, більше не можуть бачити їх через обмеження COVID-19.

У будь-якому випадку, жоден із цих заходів – розведення, розмінування чи переміщення – не принесе регіону миру, якого він справді потребує. Щоб мир настав, обидві сторони повинні вирішити, що витрати на тліючий конфлікт переважають ризики компромісу та неідеального рішення. Кризова група розробила наочний пояснювач, щоб проілюструвати витрати, які несуть обидві сторони, а також непередбачуваність і нестабільність військової активності на передовій Донбасу. Пояснювач також демонструє, що дипломатія, в тому числі спрямована на припинення вогню, знижує рівень бою та рятує життя. Порушення режиму припинення вогню, навпаки, нікому не дає переваги. У 2020-2021 роках, протягом яких було введено перемир'я, яке потім розпалося, обидві сторони, схоже, зазнали порівняно однакової кількості жертв – 146 серед сепаратистів і 112 в українській армії. Порушення режиму припинення вогню не на користь жодної зі сторін; воно просто призводить до кривавішого глухого кута.

Висновки до розділу 3

Отже, сучасна криза в Україні розпочалася на початку 2014 року після української «Революції Гідності», яка, у результаті сприяла усуненню

проросійського президента. Згодом Росія направила війська для анексії Криму, стверджуючи, керуючись приводом захисту прав громадян Росії та російськомовного населення, які проживають на південній території України.

Головною причиною сепаратизму в Україні є економічний чинник (залежність промисловості Донецької та Луганської областей від російського експорту).

У боротьбі з сепаратизмом в Україні значну роль відіграло впровадження закону «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму». З моменту початку насильства на Сході було укладено дві угоди, Мінська I та Мінська II, спрямовані на припинення бойових дій. Вони також виклали дорожню карту для реабсорбції підконтрольних сепаратистам регіонів до складу України, яка закликає, серед іншого, надати Києву обмежений самоврядний статус цих територій. Проте впровадження призупинилося і тривалі зусилля щодо встановлення миру на Донбасі зайшли в глухий кут.

Громадські діячі в підконтрольному Україні уряді іноді не помічають або мінімізують проблему втрат мирного населення від бойового вогню. Втрати серед цивільного населення часто не потрапляють в українські новини, частково через відсутність у журналістів доступу до надійних джерел у районах за межею лінії; ЗМІ, як правило, акцентують увагу на героїзмі урядових військ.

Активну роль у пом'якшенні конфлікту відіграв ЄС. Він служив посередником між сторонами конфлікту протягом усього періоду від початку протестів Євромайдану. ЄС також запропонував технічну, фінансову та дипломатичну підтримку новому українському уряду.

ЄС пропонує обидвом сторонам такі варіанти як розведення військових сил, розмінування територій з метою уникнення жертв серед цивільного населення або ж переміщення цивільного населення у спокійні регіони.

ВИСНОВКИ

Державна політика – це складне явище, процес, який передбачає наявність певної проблеми/потреби та спрямованих на неї сукупності дій або бездіяльності уряду.

Варто зазначити, що сепаратизм – це пропаганда культурного, етнічного, племінного, релігійного, расового, урядового чи гендерного відокремлення від більшої групи. Сепаратизм також умовно означає повну політичну відокремленість.

Групи, які прагнуть до більшої автономії, не є сепаратистськими як такі. Сепаратистські групи практикують форму політики ідентичності, або політичну діяльність та теоретизацію, засновану на спільному досвіді учасників групи. Різновидами сепаратизму є: етнічний, гендерний, географічний, соціально-економічний сепаратизм, расовий, релігійний.

Щодо сепаратистських груп держава може реагувати різними способами: погодитися на вимоги сепаратистів; покращити становище малозабезпечених меншин; прийняти «асиметричний федералізм», де різні держави мають різні відносини з центральною владою залежно від вимог чи міркувань сепаратистів; дозволити меншинам виграти у політичних суперечках шляхом парламентського голосування, референдуму тощо; домовитися про конфедерацію або відносини співдружності. Все ж, більшість урядів протидіють будь-яким рухам сепаратистів у своїй країні.

Вивчивши стан наукового дослідження теми, можемо стверджувати, що явище сепаратизму є актуальним науковим питанням. Науковці досліджують саме поняття сепаратизму, причини його виникнення тощо. Разом з тим, не так багато дослідників звертаються до питання протидії сепаратизму та вивчення успішного чи невдалого досвіду такої протидії.

Ми розглянули особливості протидії сепаратизму в державах Західної Європи – Великій Британії та Іспанії.

Сепаратизм у Сполученому Королівстві Великої Британії може означати відокремлення будь-якої з країн (Англія, Шотландія, Північна Ірландія, Уельс) або історичних регіонів (наприклад, Ольстер, Корнуолл і Камбрія). Однак найбільше занепокоєння центральної влади Великої Британії викликають сепаратистські настрої у двох регіонах – Шотландії та Північній Ірландії. Причини сепаратизму в цих регіонах різняться: ірландці не задоволені з релігійних та етнічних причин, а шотландці не задоволені переважно своїм економічним становищем.

В історії Великобританії наявні приклади військового врегулювання сепаратизму, однак нині уряд дотримується мирних стратегій, дозволяючи навіть проведення референдумів щодо відокремлення регіонів. Взагалі, Велика Британія є винятковою, тому що вона говорить про себе як про консенсуальний союз і дозволяє мирне та конституційне прагнення до розділення (навіть закріплюючи право Північної Ірландії на приєднання до Республіки Ірландія в міжнародному праві). Це дуже відрізняється від більшості інших країн, демократичних чи інших. Парадокс полягає в тому, що принаймні наразі позиція уряду Великобританії полягає в тому, що немає обставин, за яких право на відділення може застосовуватися до Шотландії.

Незважаючи на прагнення до централізації та шанування традицій, Великобританія все ж таки йде шляхом трансформації своєї політичної системи, про це свідчить посилення регіонів та їх інтеграція в наднаціональні європейські структури. Наприклад, члени Комітету регіонів від Уельсу взяли участь у розробці нової десятирічної економічної стратегії ЄС – Європа 2020, що відкрило привабливі перспективи для економічного розвитку регіону. Взаємини з європейськими інститутами дають можливість регіонам у майбутньому розвивати свою автономію та в перспективі здобути незалежність від британського уряду.

Щодо Іспанії, то тут також переважають економічні та етнічні причини сепаратизму. До сепаратизму найбільше схильні ті регіони, для яких головним фактором є етнічний, а не лише територіальні та історичні традиції. В Іспанії

цими регіонами є Каталонія, Країна Басків та Галісія. Однією з їхніх спільних рис є їхнє геополітичне розташування, тобто те, що всі вони знаходяться на околиці і межують з іншими країнами, що відкриває їм широкий спектр можливостей для розширення зв'язків на міжнародній арені.

В Іспанії сепаратизм зазвичай проявляє себе у двох формах – це мирні вимоги незалежності (Каталонія) та терористична боротьба (переважно у Країні Басків за рахунок організації «Країна Басків і Свобода» або ЕТА).

Щодо боротьби із сепаратизмом, то іспанська Конституція забороняє автономіям проводити референдуми щодо відділення. У Мадриді досі спокійно реагують на каталонський сепаратизм, вважаючи дії автономного парламенту незаконними. Мадрид стверджує, що Конституція Іспанії не передбачає поділу держави або відокремлення від неї регіонів. Щодо можливого перегляду чинної Конституції та державних кордонів, то це питання може бути вирішене лише на загальнонаціональному референдумі за участю всього населення Іспанії, а не одного регіону.

Окрім того, центральний уряд припускає, що в разі виходу з Іспанії Каталонії незабаром доведеться вийти з ЄС без права на повторне приєднання. Її також потрібно позбавити права залишатися частиною єдиного ринку, входити до Шенгенської зони та використовувати євро, що, звісно, робить таку незалежність неможливою. Таким чином, прихильники незалежності окремих іспанських регіонів поки не мають жодної міжнародної підтримки, що стримує відкриті сепаратистські дії, хоча в майбутньому вони можуть стати можливими.

Головною причиною сепаратизму в Україні, на відміну від розглянутих європейських держав, став не етнічний чинник, а саме економічний (залежність промисловості Донецької та Луганської областей від російського експорту).

У боротьбі з сепаратизмом в Україні значну роль відіграло впровадження закону «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму». З моменту

початку насильства на Сході було укладено дві угоди, Мінська I та Мінська II, спрямовані на припинення бойових дій. Вони також виклали дорожню карту для реабсорбції підконтрольних сепаратистам регіонів до складу України, яка закликає, серед іншого, надати Києву обмежений самоврядний статус цих територій. Проте впровадження призупинилося і тривалі зусилля щодо встановлення миру на Донбасі зайшли в глухий кут.

Активну роль у пом'якшенні конфлікту відіграв ЄС. Він служив посередником між сторонами конфлікту протягом усього періоду від початку протестів Євромайдану. ЄС також запропонував технічну, фінансову та дипломатичну підтримку новому українському уряду.

ЄС пропонує обидвом сторонам такі варіанти як розведення військових сил, розмінування територій з метою уникнення жертв серед цивільного населення або ж переміщення цивільного населення у спокійні регіони. Все ж, ці дії не принесуть регіону миру, якого він справді потребує. Щоб мир настав, обидві сторони повинні вирішити, що витрати на тліючий конфлікт переважають ризики компромісу. В будь-якому випадку, порушення режиму припинення вогню не на користь жодної зі сторін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімочкіна М. С. Етнополітичні конфлікти у Великобританії: теоретичні і практичні аспекти. Харків: ХНУ, 2018. 85 с.
2. Андріяш В. І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_9_6
3. Басараб М. М. Етнічний сепаратизм: іманентна конфліктність чи відповідь на загрозу цінностям. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. К., 2011. Вип. 54 . С. 295–306.
4. Без війни. Як Іспанія уживається із сепаратизмом. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/3587412-bez-viiny-yak-ispaniia-uzhyvaietsia-iz-separatyzmom>
5. Валецький О. Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження: монографія. К.: НІСД, 2001. 242 с.
6. Валуєв А. В. Проблема націоналізму в сучасній національній політиці Великобританії. *Політика і час*. 2004. № 2. С. 38-44.
7. Волкова Г. И. Баскский терроризм и политика регионального автономизма в Испании. *Мировая экономика и международные отношения*. 2002. № 2. С. 93-97.
8. Волкова Г.И. Испания: государство автономий и проблема территориальной целостности. М.: Макс Пресс, 2011. 328 с.
9. Горло Н.В. Етнічний сепаратизм і іредентизм як шляхи реалізації права нації на самовизначення: порівняльний аналіз. *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць*. К., 2011. Вип. № 46 (4). С. 165–170.
10. Горчаков Л.О. Історичне коріння етносепаратизму як об'єкта політологічних досліджень. *Наукові праці: Науково-методичний журнал*. Миколаїв, 2009. Т. 110. Політологія. № 97. С. 66–71.

11. Данилевич И. В. Автономизация Испании. *Полис (Политические исследования)*. 1995. № 5. С. 121-129.
12. Державна політика: аналіз та механізми її впровадження в Україні: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. В.Ребкала, В.Тертички. К.: Вид-во НАДУ, 2000. 232 с.
13. Державна політика: підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; ред. кол.: Ю.В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. К.: НАДУ, 2014. 448 с.
14. Дівак В. В. Сепаратизм як феномен сучасної політики. К.: Логос, 2010. 223 с.
15. Європейський сепаратизм: Іспанія – перший кандидат в Європі на розпад по «клаптевому сценарію». URL: <http://www.imperiya.by/politics3-8357.html>
16. Закон України Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-18#Text>
17. Кандель П. Є. Сепаратизм в політичному житті сучасної Європи. М.: Ін-т Європи РАН, 2015. 88 с.
18. Капланов Р. М. У истоков национальных движений народов Испании. *Проблемы испанской истории*. 1987. С. 80-94.
19. Ключник Р. Сепаратизм як світова мегатенденція сучасності. *Політичний менеджмент*. 2011. № 6. С. 120-128.
20. Конституція Іспанії. URL: <http://vivovoco.ibmh.msk.su/VV/LAW/SPAIN.HTM>
21. Конституція Іспанського королівства від 27 грудня 1978 р. URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=149>.
22. Копотун І.М., Місюра А.М. Методи протидії сепаратизму. *Публічне право*. 2017. № 3. С. 167-171.
23. Мінські угоди. URL: <https://www.dw.com/uk/мінські-угоди/t-18735358>

24. Новикова О. Актуальные проблемы Европы. Сепаратизм в современной Европе. М.: ИНИОН РАН, 2009. 224 с.
25. Панібудьласка В. Етнополітичний сепаратизм – поняття, зміст, форми і природа. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. К., 2009. Вип. 44. С.306-313.
26. Політологічний енциклопедичний словник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна; упоряд.: В.П. Горбатенко, А. Г. Саприкін. К.: Генеза, 1997. 400 с.
27. Резнікова О.О., Місюра А.О., Дрьомов С.В., Войтовський К.Є. Міжнародний досвід боротьби із сепаратизмом: висновки для України. К.: НІСД, 2016. 52 с.
28. Римаренко С. Ю. Права нації та права людини: між Сціллою та Харибдою. К.: Світогляд, 2005. 78 с.
29. Ріпа В., Філоренко І., Філоренко Ю. Каталонський сепаратизм – виклик єдності Європи. *Наукові записки*. №1. 2018. С. 80-89
30. Співак І.В. Сепаратизм як один із чинників руйнації держави та міжнародно-правові засоби протидії йому. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 5, том 2, 2020. С. 156-162.
31. Стиранка М.Б. Кримінально-правова характеристика сепаратизму в Україні. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 “Право”. Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2020.
32. Татаренко Г. В. Дискусійні питання кримінальної відповідальності за дії, пов’язані з сепаратизмом. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2016. № 31. С. 195-203.
33. Хенкин С. Потенциал регионального сепаратизма в Испании. *РСМД*. 2012. URL: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=514#top
- Швейцер В. Сепаратистська активність в Євросоюзі. URL: <http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/separatistskayaaktivnost-v-evrosoyuze>.

34. Энгельгардт Г. Региональные и сепаратистские движения в странах Балканского полуострова.
URL: <http://www.apn.ru/publications/article19820.htm>
35. Baxter H. It's time for London to leave the UK and stay in the EU. URL: <https://www.independent.co.uk/voices/brexit-latest-london-independence-time-to-leave-uk-eu-referendum-sadiq-khan-boris-johnson-a7100601.html>
36. Boyle K. The Primacy of Politics in Separatist Dynamics. URL: berkeley.edu/assets/miscellaneous_files/wgape/10_Englebert.pdf
37. Cairney P. Introduction: Theories and Issues. *Understanding Public Policy*, L.: Macmillan Education UK, 2012. Pp. 1–21
38. Characteristics of Successful Public Policy. *Norwich University Public Administration*. L., 2014. 140 p.
39. Conteh-Morgan E. Collective political violence: An introduction to the theories and cases of violent conflicts. Psychology Press, 2004. P. 12-18.
40. Definitions of Public Policy and the Law. URL: mainweb-v.musc.edu
41. Delanty G., Kumar K. The SAGE handbook of nations and nationalism. London, England, UK; Thousand Oaks, California, USA; New Delhi, India: Sage Publications, Ltd, 2006, 542 p.
42. Dente B. Understanding Policy Decisions. *SpringerBriefs in Applied Sciences and Technology*, Springer International Publishing, 2013. Pp. 1–27
43. Diani M. The concept of social movement. *The Sociological Review*. 1992. №40 (1). P. 1–25.
44. Doyle D. Secession as an International Phenomenon. University of Georgia Press, 2010. 160 p.
45. Drury C. An independent north? What an England severed in two might look like. *The Independent*. 2020. №5. P. 6-7.
46. Dye Th. R. Understanding Public Policy. Upper Saddle, New Jersey: Prentice Hall, 2002. 220 p.
47. Easton D. The political system: An enquiry into the state of political science. New York: Alfred A. Knopf., 2005. 130 p.

- 48.Gupta K., Jenkins-Smith H., Lodge M., Page E.C, Balla S. J (eds.). Anthony Downs, 'Up and Down with Ecology: The "Issue-Attention" Cycle'. L., 2016. 230 p.
- 49.Gurr T. A causal model of civil strife: A comparative analysis using new indices. *American Political Science Review*. 1968. №62 (4). P. 1104–1124.
- 50.Haller M. European Integration as an Elite Process. The Failure of a Dream? New York; London, 2008. 300 p.
- 51.Hitman G. From separatism to violence: A typology of interactions between the citizen and the state establishment. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23311886.2020.1832345>
- 52.Jenkins B. Irish Nationalism and the British State: From Repeal to Revolutionary Nationalism. McGill-Queen's Press – MQUP, 2014. 132 p.
- 53.John P. Analysing Public Policy. Continuum. L., 1998. 200 p.
- 54.Kingdon J. W. Agendas Alternatives and Public Policies. 2nd ed. N.p.: Addison-Wesley Educational, 2003. 500 p.
- 55.Kobayashi A. Separatism. URL: <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/separatism>
- 56.Lassance A.What Is a Policy and What Is a Government Program? A Simple Question With No Clear Answer, Until Now. Rochester, NY, 2020. 90 p.
- 57.Murray P. Irish cultural nationalism in the United Kingdom state: Politics and the Gaelic League 1900–18. *Irish Political Studies*. 2003. №8 (1). P. 55–72.
- 58.Mylovanov T. What is causing the conflict in Ukraine? URL: <https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/security-policy-for-ukraine/>
- 59.Peters B. G. Advanced Introduction to Public Policy. Edward Elgar, 2015. 200 p.
- 60.Rutledge M. Dennis Separatism. URL: https://www.researchgate.net/publication/316227328_Separatism

61. Schuster W. Michael (31 December 2008). "For the Greater Good: The Use of Public Policy Considerations in Confirming Chapter 11 Plans of Reorganization"
62. Scotland's Future: Draft Referendum (Scotland) Bill Consultation Paper. URL: www.webcitation.org/5no62m3yB?url=http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/303348/0095138.pdf.
63. Scotland's Future: Your Guide to an Independent Scotland – A Summary. URL: http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/26_11_13_scottishindependence.pdf
64. Secessionism and Separatism Monthly Series: "Secession and Secessionism" by Alexandar Pavković – H-Nationalism – H-Net". URL: networks.h-net.org.
65. Sharkansky I., Hofferbert R. Dimensions of State Politics, Economics, and Public Policy. *The American Political Science Review*. 2019. №6. P. 5-7.
66. Spencer M. Separatism: Democracy and Disintegration. L.: Rowman & Littlefield, 2010. 300 p.
67. Stone J. Racial Conflict in Contemporary Society. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005. 200 p.
68. The Belfast Agreement/Good Friday Agreement 1998. URL: https://education.niassembly.gov.uk/post_16/snapshots_of_devolution/gfa
69. The future of Minsk agreements: pressing for implementation or withdrawing? URL: <https://uacrisis.org/en/minsk-agreements>
70. Thei G. Public Policy Making: The 21st Century Perspective. L., 2010. 320 p.
71. Titmuss R. Social Policy. London: George Allen & Unwin. 123 p.
72. Top-down and Bottom-up Approaches within Implementation. URL: <https://politicalpipeline.wordpress.com/2013/02/21/top-down-and-bottom-up-approaches-within-implementation/>
73. Understanding policy cycles. *EgyptToday*, 2018. №7. P. 3-9.
74. Visualising the Dynamics of Combat and Negotiations in Donbas. URL: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/eastern-europe/ukraine>

75. Winter L. A Comparative Analysis of the Electoral, Office and Policy Success of the Ethnoregionalist Parties. *Regionalist Parties in Western Europe*. L.; N.Y.: Routledge, 1998. P. 204–247.
76. Yakoviyk I. V., Okladna M. G. & Orlovskyy R. R. Separatism in the United Europe: old problem with a new face. *Problems of Legality*. 2018. №140. P. 131–143.